

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SADBERK HANIM MÜZESİ'NDEKİ
ÇATMA VE KEMHA KUMAŞLARIN
DÖNEM,DESEN VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

Hazırlayan
Engin Çivicioğlu

Danışman
Doç. Oya SİPAHİOĞLU

İZMİR-2009

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Sadberk Hanım Müzesi’ndeki Çatma ve Kemha Kumaşların Dönem ,Desen ve Kompozisyon Özellikleri” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2009

Engin ÇİVİCİOĞLU

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün...../...../..... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin.....maddesine göre Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Engin Çivicioğlu'nun "Sadberk Hanım Müzesi'ndeki Çatma ve Kemha Kumaşların Dönem,Desen ve Kompozisyon Özellikleri" konulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat' da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır. Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezinolduğuna oy.....ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No: Konu Kodu: Üniv. Kodu:

• Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının

Soyadı: Çivicioğlu

Adı: Engin

Tezin/Projenin Türkçe Adı: Sadberk Hanım Müzesi'ndeki Çatma ve Kemha Kumaşların Dönem,Desen ve Kompozisyon Özellikleri

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: Pattern Features,Periodic and Composition Styles of Çatma and Kemha Fabrics Held By Sadberk Hanım Museum

Tezin/Projenin Yapıldığı

Üniversitesi: DokuzeYLül Üniversitesi

Enstitü: Güzel Sanatlar

Yıl:2009

Diğer Kuruluşlar :

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans:

Dili: Türkçe

Doktora:

Sayfa Sayısı:138

Tıpta Uzmanlık:

Referans Sayısı: 21

Sanatta Yeterlilik:

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Doçent

Adı:Oya

Soyadı: Sipahioğlu

Türkçe Anahtar Kelimeler:

1- Müze

2-Sadberk Hanım

3-Çatma

4-Kemha

5- İpek

Tarih:

İmza:

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1- Museum

2- Sadberk Hanım

3- Çatma

4- Kemha

5- Silk

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet

Hayır

ÖZET

Türkiye’de ilk resmi müze 19.yy. da 1846 yılında Aya İrini Kilisesi’nde savaş ganimetlerini sergileme amacıyla açılmıştır.Takip eden yıllarda batıyla ilişkiler sonucu bir imparatorluk müzesi kurma fikri ortaya çıkmıştır.Bu müzenin ilk Türk müdürü olan Osman Hamdi Bey,çıkardığı kanunlarla müzenin koleksiyonunun gelişmesi sağlamıştır.

Türkiye’nin ilk özel müzesi olan Sadberk Hanım Müzesi,1980 yılında,Vehbi Koç Vakfı tarafından Sadberk Koç anısına kurulmuştur.Müzedeki arkeolojik eserler ve İslam sanatı eserleri sergilenmektedir.

Sadberk Hanım Müzesi’nde 15.yy.,20.yy.bası arasına tarihlendirilen çatma ve kemha kumaşlar bulunmaktadır.Osmanlı ipekli dokumaları arasında en gösterişli ve tok kumaşlardan olan kemha ve kadifenin bir türü olan çatma ,saray ve halk tarafından oldukça beğenilen ,kaftan yapımında ve döşemede çok sık kullanılan kumaşlardır.

Tezin konusu Sadberk Hanım Müzesi’nde bulunan çatma ve kemha kumaşların dönem,desen ve kompozisyon özellikleridir.Tez üç bölümden oluşmaktadır.Birinci bölümde Türkiye’de müzeciliğin tarihi ve Sadberk Hanım Müzesi tanıtılmıştır.İkinci bölümde,çatma ve kemha kumaşların dönem,desen ve kompozisyon özellikleri anlatılmıştır.Üçüncü bölümde yapılan tasarımlar ve raporları yer almaktadır.

ABSTRACT

The first official museum in Turkey has been opened at 19.th.century,1846,to exhibit the captured property from the wars.At the following years, as a result of the liaisons with the western countries,there had been an idea of establishing an imperial museum.Osman Hamdi Bey who was the first manager of this museum,had introduced laws to enhance the museum's collection.

Sadberk Hanım Museum which is the first private museum of Turkey has been established by Vehbi Koç Foundation in the memory of Sadberk Koç.Archeological and Islamic works of art are being exhibited at the museum.

There are çatma and kemha fabrics dated from between 15.th century and earlier 20th.century.Kemha,which is one of the richest and stoutest of all Ottoman silks, and the brocaded silk known as çatma were fabrics valued in court circles and beyond,used for making kaftans and as furnishing fabrics.

The topic of the thesis is Pattern Features,Periodic and Composition Styles of Çatma and Kemha Fabrics Held by Sadberk Hanım Museum.The thesis consists of three chapters.The first chapter introduces the history of Turkish museology and introduction of Sadberk Hanım Museum.The second chapter explains the pattern features,periodic and composition styles of çatma and kemha fabrics held by Sadberk Hanım Museum.The third chapter consists of the individual designs and their reports.

ÖNSÖZ

Türkiye'nin ilk özel müzesi olan Sadberk Hanım Müzesi'nde bulunan ,Osmanlı ipekli dokumaları arasında önemli yeri olan çatma ve kemha kumaşlar hakkında daha önce bir tez yayınlanmamıştır.Bu nedenle tez konumu Sadberk Hanım Müzesi'ndeki Çatma ve Kemha Kumaşların Dönem,Desen ve Kompozisyon Özellikleri olarak seçtim.

Tez konumu seçmemde ve doğru bir plan oluşturmamda bana yardımcı olan Prof.İsmail Öztürk'e, müze ile iletişime geçmemde yardımcı olan halam İffet Renda ve Vehbi Koç Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi Fahrettin Ayanlar'a, çalışmam boyunca bana yardımcı olan danışmanım Doç.Oya Sipahioğlu'na ve Yrd.Doç. Filiz Adıgüzel Toprak'a, manevi destek veren annem Ferhan Çivicioğlu'na teşekkür ederim.

Engin Çivicioğlu

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	I
TUTANAK.....	II
YÖK DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	X
FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM

TÜRKİYEDE MÜZECİLİK ve SADBARK HANIM MÜZESİ HAKKINDA BİLGİ

1.1 Türkiye’de Müzeciliğin Tarihçesi,Özel Müzecilik.....	4
1.2 Sadberk Hanım Müzesi Hakkında Bilgi.....	14

2.BÖLÜM

SADBARK HANIM MÜZESİ’NDEKİ ÇATMA VE KEMHA KUMAŞLARIN DÖNEM, DESEN ve KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

2.1 Sadberk Hanım Müzesi’ndeki Çatma ve Kemha Kumaşların Dönem Özellikleri.....	20
2.1.1 Çatma Kumaşların Dönem Özellikleri.....	22

2.1.2 Kemha Kumaşların Dönem Özellikleri.....	24
2.2 Sadberk Hanım Müzesi'ndeki Çatma ve Kemha Kumaşların Desen ve Kompozisyon Özellikleri.....	26
2.2.1 Çatma Kumaşların Desen ve Kompozisyon Özellikleri.....	26
2.2.2 Kemha Kumaşların Desen ve Kompozisyon Özellikleri.....	96

3.BÖLÜM

UYGULAMA ÇALIŞMALARI

3.1. Tasarım 1.....	125
3.2. Tasarım 2.....	127
3.3. Tasarım 3.....	129

SONUÇ.....	131
KAYNAKÇA.....	135
ÖZGEÇMİŞ.....	138

KISALTMALAR

M.Ö.	Milattan Önce
y.y.	yüzyıl
Prof.	Profesör
Doç.	Doçent
Yrd.Doç.	Yardımcı Doçent
Dr.	Doktor
a.g.e.	Adı Geçen Eser
s.	Sayfa
No.	Numara
cm.	Santimetre
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
T.H.Y.	Türk Hava Yolları
SHM.	Sadberk Hanım Müzesi
Araş.Gör.	Araştırma Görevlisi

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil 1: Dolaşmalı Düzen.....	98
Şekil 2: Şaşırtmalı Düzen.....	98
Şekil 3: Şaşırtmalı Düzen,Birbirine Bağlı Şemse Şeması.....	98
Şekil 4: Şaşırtmalı Düzen,Birbirine Bağlı Çift Şemse Şeması.....	98

FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ

Fotoğraf 1 : Aya İrini Kilisesi.....	6
Fotoğraf 2 : Çinili Köşk.....	8
Fotoğraf 3 : İstanbul Arkeoloji Müzesi.....	10
Fotoğraf 4 : Sadberk Hanım Müzesi.....	16
Fotoğraf 5 : Sadberk Hanım Müzesi'nde Çatma Kumaşlar	21
Fotoğraf 6 : Sadberk Hanım Müzesi'nde Kemha Kumaşlar.....	21
Fotoğraf 7 : Çatma Dokuma Parçası.....	30
Fotoğraf 8 : Çatma Dokuma.....	32
Fotoğraf 9: Çatma Dokuma	34
Fotoğraf 10: Çatma Dokuma.....	36
Fotoğraf 11 : Çatma Dokuma.....	38
Fotoğraf 12 : Çatma Dokuma	40
Fotoğraf 13 : Çatma Dokuma	42
Fotoğraf 14 : Çatma Dokuma	44
Fotoğraf 15 : Çatma Pano.....	46
Fotoğraf 16 : Çatma Dokuma	48
Fotoğraf 17 : Çatma Dokuma.....	50
Fotoğraf 18 : Çatma Yastık Yüzü.....	52
Fotoğraf 19 : Çatma Yastık Yüzü.....	54
Fotoğraf 20 : Çatma Yastık Yüzü.....	56
Fotoğraf 21 : Çatma Yastık Yüzü.....	58

Fotoğraf 22 : Çatma Yastık Yüzü.....	60
Fotoğraf 23 : Çatma Yastık Yüzü.....	62
Fotoğraf 24 : Çatma Yastık Yüzü.....	64
Fotoğraf 25 : Çatma Yastık Yüzü.....	66
Fotoğraf 26 : Çatma Yastık Yüzü	68
Fotoğraf 27 : Çatma Yastık Yüzü.....	70
Fotoğraf 28 : Çatma Yastık Yüzü.....	72
Fotoğraf 29 : Çatma Yastık Yüzü.....	74
Fotoğraf 30 : Çatma Yastık Yüzü	76
Fotoğraf 31 : Çatma Yastık Yüzü	78
Fotoğraf 32 : Çatma Dokuma Parçası	80
Fotoğraf 33 : Çatma Yastık Yüzü	82
Fotoğraf 34 : Çatma Yastık Yüzü	84
Fotoğraf 35 : Çatma Yastık Yüzü	86
Fotoğraf 36 : Çatma Döşemelik Dokuma	88
Fotoğraf 37 : Çatma Döşemelik Dokuma.....	90
Fotoğraf 38 : Çatma Sedir Eteği.....	92
Fotoğraf 39 : Çatma Döşemelik Dokuma	94
Fotoğraf 40 : Kemha Parçası.....	99
Fotoğraf 41 : Kemha Parçası	101
Fotoğraf 42 : Kemha Parçası.....	103
Fotoğraf 43 : Kemha Parçası.....	105
Fotoğraf 44 : Kemha Bordür.....	107

Fotoğraf 45 : Kemha Dokuma Parçası.....	109
Fotoğraf 46 : Kemha Dokuma Parçası.....	111
Fotoğraf 47 : Kemha Dokuma Parçası.....	113
Fotoğraf 48 : Kemha Dokuma Parçası.....	115
Fotoğraf 49 : Kemha Dokuma Parçası.....	117
Fotoğraf 50 : Kemha Dokuma Parçası.....	119
Fotoğraf 51 : Kemha Dokuma Parçası.....	121
Fotoğraf 52 : Kemha Dokuma Parçası.....	123
Fotoğraf 53 : Tasarım 1.....	125
Fotoğraf 54 : Sanal Duvar Kağıdı Giydirmesi.....	126
Fotoğraf 55 : Tasarım 2.....	127
Fotoğraf 56 : Sanal Koltuk Giydirmesi.....	128
Fotoğraf 57 : Tasarım 3.....	129
Fotoğraf 58 : Sanal Duvar Kağıdı Giydirmesi.....	130

GİRİŞ

“Müze” kelimesi eski Yunanca'dan gelen bir kelime olup, “bilimler tapınağı” anlamına gelmektedir. Bu anlamda ilk müze, Helenistik devri kültür merkezlerinden, İskenderiye'de M.Ö. 300 yılında I.Ptolemaios zamanında meydana getirilmiştir. Bu devirde sanata ve bilime önem veren okullar bir araya gelerek müzeleri meydana getiriyorlardı. Dolayısıyla, sözü edilen bu yerlerde müze faaliyetleri olmasaydı, eski çağlara ait sanat eserlerini günümüz müzelerinde bulmak mümkün olmazdı. Bugün bildiğimiz müzelerse insanların fikren gelişmeleri ve sanat eserlerine karşı olan ilgilerinin uyanması sonucunda meydana gelmiştir. Özellikle, orta çağın skolastik zihniyetinden kurtulan insanlar, daha hızlı ulaşım imkanı veren taşıtlar sayesinde, daha sık seyahat ederek eski dünyanın kültür varlıklarıyla yakından temas etme imkanı bulmuşlardır.

İlk medeni müze 1683 yılında İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde kurulmuştur. Elias Ashmole'nin koleksiyonlarından faydalanarak kurulan bu müzeye “Ashmolean Müzesi” (“Ashmolean Museum”) adı verilmiştir. Bir üniversite bünyesinde kurulan bu müze, 17.yüzyılda bütün vatandaşların faydalanabileceği birer kurum haline getirilmiştir.

Türkiye’de ise ilk resmi müzenin temelleri 19. yüzyılda atılmıştır. Bu müze, 1846 yılında, Aya İrini Kilisesi’nde bulunan savaş ganimetlerini muhafaza etmek ve sergilemek amacıyla açılmıştır. Sultan Abdülaziz’in Avrupa gezisinden dönüşünde, 1869 yılında bir İmparatorluk Müzesi kurma isteği sonucunda bir müze kurma düşüncesi doğmuştur. İlk başta eski silahlar ve savaş ganimetlerinin sergilendiği müzede arkeolojik eserler de yer bulmaya başlamış ve bu konuda müzenin geliştirilmesi için hukuki düzenlemeler yapılmıştır. İlk Türk müze müdürü olan Osman Hamdi Bey, Eser-i Atika nizamnamesini çıkarmış ve arkeolojik eserlerin çıkarılması ve korunması hakkındaki kanun 1973 yılına kadar geçerliliğini korumuştur.

Türkiye'deki ilk özel müze olan Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, 1980 tarihinde Vehbi Koç'un eşi Sadberk Hanım'ın anısına, onun kişisel koleksiyonunu sergilemek amacıyla açılmıştır. Sadberk Koç, müzenin özünü oluşturan koleksiyonunu daha gençlik yıllarından itibaren oluşturmaya başlamıştır. Ağırlıklı olarak Osmanlı dönemi kıyafetleri ve işlemeleri, tuğralı gümüşler ve porselenler gibi farklı ve değerli eserlerden oluşan bu koleksiyon, zaman içinde hibe ve satın alma yoluyla zenginleştirilmiştir.

Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonunda, Osmanlı kumaş sanatı içinde değerli bir yere sahip olan Çatma ve Kemha kumaşlar da bulunmaktadır. Osmanlı tekstil örneklerinin en güzel ve değerlilerini Topkapı Sarayı Müzesi'nde görmek mümkündür. Fakat Sadberk Hanım Müzesi, bu konuda bir koleksiyona sahip olan ilk ve bu güne kadar tek özel müze olma sıfatını taşımaktadır.

Tez konusunun belirlenmesi aşamasında, ilk olarak müzede yer alan tekstiller üzerinde durulmuştur. Ancak, müzede bulunan tekstillerle ilgili yapılan ön araştırma sonrasında, bu tekstillerin tez araştırması için geniş bir konu olduğuna karar verilmiş ve müzede daha geniş bir koleksiyon içinde kendini gösteren Çatma ve Kemha kumaşların üzerinde durulması uygun görülmüştür. Bunun yanında, bu müzede bulunan Çatma ve Kemha kumaşların, yüzyıllarına göre daha belirgin dönemsel özellikler taşıması da, bu kumaşların incelenmesi kararında da etkili olmuştur. Müze ile yapılan ilk görüşmede, Sadberk Hanım Müzesi olarak, çatma ve kemha kumaşların sergileneceği bir sergiye hazırlandıkları öğrenilmiştir. Müze yetkilileri, sergi için hazırlayacakları katalogun da bu tez çalışması için bir kaynak olabileceğini belirtmişlerdir. Sadberk Hanım Müzesi, 14 Nisan-10 Haziran 2007 tarihleri arasında Çatma ve Kemha:Osmanlı İpekli Dokumaları adlı sergiyi gerçekleştirmiştir. Sergiyle ilgili katalog da hazırlanmıştır.

Bu görüşmeler sonucunda, Sadberk Hanım Müzesi'ni ziyaret etmek ve kumaşları yerinde incelemek üzere, 2007 Temmuz ayında İstanbul'a gidilmiştir. Vehbi Koç Vakfı Yönetim Kurulu'nda Proje ve İnşaat Koordinatörü olarak görev yapan Fahrettin Ayanlar aracılığı ile alınan randevu sayesinde, Sadberk Hanım

Müzesi'nde gerekli araştırmayı yapmak üzere müze müdürü Hülya Bilgi'den izin alınmıştır. Yaklaşık bir hafta süren fotoğraflama ve müzedeki kütüphane araştırması sonrasında müze ziyareti sona ermiştir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde araştırmaya devam edilmiş, konuyla ilgili bilgi toplanmıştır. Bunun sonucunda da, tez ile ilgili çalışmanın başlaması için bir plan oluşturulmuş ve bu plan doğrultusunda derlenen kaynaklar değerlendirmeye alınmıştır.

“Sadberk Hanım Müzesi'ndeki Çatma ve Kemha Kumaşların Dönem, Desen ve Kompozisyon Özellikleri” isimli tez, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye'de müzecilik ve Sadberk Hanım Müzesi hakkında bilgi verilmiştir. Alt başlık olarak Türkiye'de müzeciliğin tarihçesi ve özel müzecilik konusu işlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüz Türkiye'sine müzeciliğin bir bakıma serüveni sayılabilecek bir tarihçe anlatılmıştır. Birinci bölümdeki bir diğer alt başlık, Sadberk Hanım Müzesi hakkında verilen bilgi olmuştur. Bu başlık altında, Türkiye'de 1980 yılında çıkan, özel müzelerin kurulması ile ilgili kanun sonrasında ilk özel müze sıfatını alan Sadberk Hanım Müzesi'nin fiziksel durumu anlatılmış ve içinde barındırdığı arkeolojik ve etnografik eserler hakkında tanıtıcı bilgi verilmiştir.

“Sadberk Hanım Müzesi'ndeki Çatma ve Kemha Kumaşların Dönem, Desen ve Kompozisyon Özellikleri” başlığı tezin İkinci Bölümünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda, ana başlık olan bu bölümde, ilk olarak, bir alt başlıkla çatma ve kemha kumaşların, ayrı ayrı başlıklar altında ise, yüzyıllarına göre dönemsel özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci alt başlıkta, Sadberk Hanım Müzesi'nde sergilenmekte olan çatma ve kemha kumaşlar kataloglanarak sunulmuş, fotoğraflarına yer verilmiş , desen ve kompozisyon özelliklerine değinilmiştir.

Tezin Üçüncü Bölümünde ise uygulama çalışmalarına yer verilmiştir. Uygulama çalışmalarının tasarım aşamalarına ilişkin raporlar sunulmuştur. Müzede bulunan çatma ve kemha kumaşların dönem özellikleri ve desenlerinden faydalanılarak oluşturulan tasarımlar, döşemelik kumaş ve ev dekorasyonunda kullanılan duvar kağıtları için alternatif tasarımlar olarak düşünölmüştür.

1.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MÜZECİLİK ve SADBARK HANIM MÜZESİ HAKKINDA BİLGİ

1.1 Türkiye'de Müzeciliğin Tarihçesi,Özel Müzecilik

“Koleksiyon oluşturma ve kopya alma geleneği Roma döneminde kültürün bir parçasıydı. Romalılar özellikle M.Ö. I. yüzyıldan başlayarak gerek Anadolu'da gerekse Yunanistan'da bir taraftan görkemli sanat eserleri bırakırken, diğer taraftan da o ülkelerde kendilerinden önce yapılmış tarihî eserleri İtalya'ya taşımışlardır. Yağma edilen bu heykeller, heykelcikler, değerli madeni eşyalar ve öteki sanat eserleri koleksiyoncularının evlerini süslüyordu.

Orta Çağ'da önemli kiliseler ve katedraller zengin koleksiyonları ile birer müze hâline gelmiştir. İkonalar, azizlere ait kutsal eşyalar, heykeller, kabartmalar, diğer dini eşyalar ve sanat eserleri korunmaktaydı.

Rönesans döneminde ise antik eserlerle birlikte çağdaş sanat eserleri de biriktirilmeye başlanmış, koleksiyonlar zaman zaman teşhir edilmiştir. Dönemin zenginlerinin yanı sıra imparatorlar, krallar, prensler ve ülkenin ileri gelenleri tarafından toplanan bu sanat eserleri müzeciliğin de doğuşunu hızlandırmıştır. Bu koleksiyonlar aynı zamanda kişilerin servetlerinin ve saygınlıklarının dışa vurumuydu. Günümüzde olduğu gibi toplanan kültür eserleri sahiplerinin merakını, zevkini ve kültürünü de yansıtmaktaydı.

Koleksiyoncuların ellerindeki eserlerin gittikçe çoğalması, saklayacak yer sıkıntısı, bakımı ve korunması gibi güçlükleri ortaya çıkarmıştır. Hem fazla bir kitlenin gezip görmesi hem de böyle bir yükten kurtulunması için bağışlama ve satılma yoluyla el değiştirmeye başlaması, müze adı verilen kurumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kurumlar daha sonra devlet himayesi altına alınmıştır.

Müze,kültürel değeri olan elemanlardan oluşan bir bütünü çeşitli yollarla toplamak, incelemek, korumak, değerlendirmek toplumun geçmişini ve eğitimi için

gerçekleştirilen bir kurum olarak değerlendirilmelidir.”¹

“Koleksiyonların gerçek anlamda müzeye dönüşmesi ilk kez İngiltere’de, 1679-1683 yılları arası kurulan Ashmolean Müzesi, İngiliz koleksiyoncu Elias Ashmole koleksiyonu ile oluşmuştur.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de koleksiyonculukla başlayan müzeciliğin ilk izlerine 13. yüzyılda Selçuklu Dönemi’nde rastlıyoruz. Selçuklular Eski Konya’nın bulunduğu höyüğü çevreleyen ve günümüze hiçbir izi kalmayan sur duvarlarının etrafına ellerine geçen her döneme ait kabartmalı eserleri bir nizam çerçevesinde dizmişlerdir. Dulkadiroğulları Beyliği (1339-1522) Dönemi’nde Kahramanmaraş Kalesi etrafında Geç Hitit eserlerinin biriktirildiği bilinmektedir. Osmanlı Dönemi’nde ise, saraylarda bulunan hazine dairelerinde ata yadigârı kıymetli eserler, hediyeler ve savaşlarda elde edilen ganimetler korunmaktaydı.

Müze ve müzecilikle tarihi ilişkileri yakın bir geçmişe dayanan Türkiye’de müzeler, öncelikle zengin tarihimizi ve kültürel mirasımızı korumayı hedefleyen, 19. yüzyılın batılılaşma çabalarının göstergesi olan çağdaş bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. “²

“Osmanlı Devleti eski eserlerin toplanmasını ilk kez 1846’da onaylayarak bu işe resmîyet kazandırmıştı, ama bazı uzmanlar müzenin kuruluş yılı olarak 1723 tarihinin daha uygun olacağını öne sürdüler. 1723 yılında Osmanlı Devleti, cephanelik olarak kullanmak amacıyla Aya İrini Kilisesi’nde bazı tadilatlar yapmış, bazı değerli eşyaları burada sergilemeye başlamıştı. Başka bazı uzmanlarsa müzeciliğin 1869’da başladığını, çünkü bu tarihte “mecma” teriminin yerini “müze” teriminin aldığını ve bu durumun halka açık teşhirlere ve halk eğitimine verilen önemin arttığı anlamına geldiğini savundu. Öte yandan Müze-i Hümayun ancak 1889 yılında özerk bir devlet kurumu haline gelmişti. Daha da ileri gidilip, bu tarihlerin tümünün geçersiz olduğu, çünkü cumhuriyetin kuruluş tarihi olan 1923’ten önce

¹ İsmail ÖZTÜRK, Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kültürel Değişim ve Müzecilik Açısından Kültürün Maddî Ürünlerinin Önemi, V.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, 24-29 Haziran 1996 Ankara,Bildiriler.;Melek YILDIZTURHAN ,26.Müzeler Haftası,Geçmişten Geleceğe Müzecilik I,Sempozyum,21-22 Mayıs 2007 Ankara,Bildiriler,

² Melek YILDIZTURHAN ,26.Müzeler Haftası,Geçmişten Geleceğe Müzecilik I,Sempozyum,21-22 Mayıs 2007 Ankara,Bildiriler

Türkiye’de kelimenin tam anlamıyla bir müzeden söz edilemeyeceği bile ileri sürülebilir.”³

“19. yüzyıla gelindiğinde Türk müzeciliğinin temelleri atılmaya başlanmış, 1846 yılında Tophane-i Amire Müşiri Fethi Ahmet Paşa tarafından İstanbul Aya İrini Kilisesi’nde ilk müze kurulmuştur. Sadrazam Ali Paşa (1815-1871) daha sonra yeniden düzenlediği müzeye Müze-i Hümayun (İmparatorluk Müzesi) adını verir. Müze Müdürlüğü’ne 1869 yılında İrlandalı Edward Goold, 1872’de ise Alman Dr. P.A. Dethier getirilir ve müze, Çinili Köşk’e taşınır. “⁴

Fotoğraf 1

Aya İrini Kilisesi

³, Wendy M.K.SHAW, Osmanlı Müzeciliği, İletişim Yayınları, İstanbul,2004 ,s:19-20

⁴ Melek YILDIZTURHAN ,26.Müzeler Haftası,Geçmişten Geleceğe Müzecilik I,Sempozyum,21-22 Mayıs 2007 Ankara,Bildiriler

Aya İrini Kilisesi,fethin ardından imparatorluğun cephaneliğine dönüştürüldü; ama bu dönüşümden sonra da yalnızca kilise mimarisi açısından değil, barındırdığı askeri malzeme ve kutsal emanet koleksiyonları açısından da simgesel bir değer taşımaya devam etti.

“Aya İrini’de toplanan eserler Mecma-i Esliha-ı Atika ve Mecma-i Asar-ı Atika isimleri altında iki ayrı bölümde toplanmıştır. Mecma-i Esliha-ı Atika, eski silahların bulunduğu bölümdü. Mecma-i Asar-ı Atika ise arkeolojik eserlerin sergilendiği bölümdü, bu iki bölüm arasın da yeniçeri mankenleri ve onların kullandıkları eşyalar bir geçiş görevi görüyordu.”⁵

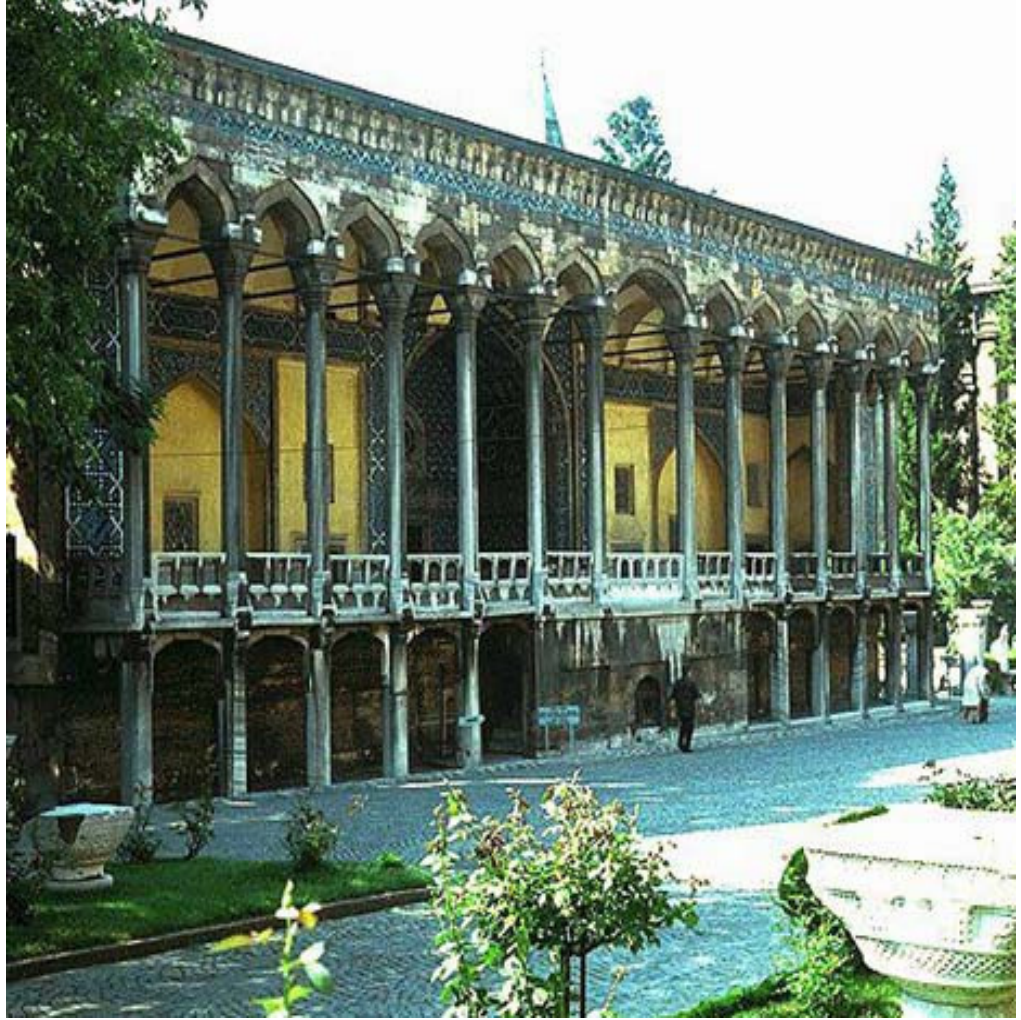
“Sultan Abdülaziz, 1867 yılında çıktığı Avrupa gezisinde Abras Galerisi’ni ziyaret eder ve orada büyük bir tarihi eser koleksiyonu görür.Osmanlıların tarihi eserlere olan ilgisi Sultan Abdülaziz’in Avrupa ziyaretinin hemen ardından yoğunlaşmaya başlar.1869’da Sadrazam Ali Paşa, Mecmua-i Asar-ı Atika’nın adını Müze-i Hümayun olarak değiştirir; bu, hem kurumun örgütlenişini hem de içine yerleştirilecek koleksiyonlara ilişkin hukuki düzenlemeleri etkileyecek bir adım olur.”⁶

Aya İrini Kilisesi’ndeki saklama şartlarının yetersizliği yüzünden yeni bir bina arayışına girilmiş, Çinili Köşk’ün bu iş için elverişli olacağı kararı verilmiştir. Çinili Köşk, ”Arkeoloji Müzesi karşısındaki iki katlı enteresan binadır. Fatih Sultan Mehmet’ in Topkapı Sarayında yaptırttığı ilk binadır. 1472 Tarihli yazlık köşk sütunlarla hareketlendirilmiş cephesi, eyvanlı terası ve kesme çini dekoru ile Selçuklu tesirinde bir erken Osmanlı örneğidir. Giriş duvarında uzun kitabe yer almıştır. Giriş bölümü, üzeri kubbeli bir mekan olup, yanlarda tonozlu odalar yer almaktadır. 13-19 yy. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait seramik ve çiniler

⁵ Erdem YÜCEL, Türkiye’de Müzecilik, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul,1999, s:32

⁶ Wendy M.K.SHAW, Osmanlı Müzeciliği, İletişim Yayınları ,İstanbul,2004, s:102-103

kronolojik sıralı sergilenmiştir 16 yy. İznik yapımı çiniler müzenin önemli eserleridir.”⁷

Fotoğraf 2

Çinili Köşk

Müze-i Hümayun’un ilk müdürü, Galatasaray Lisesi’nde öğretmenlik yapmakta olan E.Goold’dur. ”Müzenin üstlendiği ilk görevlerden biri, barındırdığı koleksiyonların tam bir envanterini çıkarmak olur.”⁸ Osmanlı egemenliği altındaki vilayetlerin yöneticileri, müzeye tarihi eser yollamaya başlar ve bu sayede merkeze

⁷ <http://www.istanbul.gov.tr/default.aspx?pid=348>

⁸ Wendy M.K.SHAW, Osmanlı Müzeciliği, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s:107

olan sadakatlerini göstermiş olurlar. "Ali Paşa'nın 1871'de ölmesi üzerine Sultan Abdülaziz, devleti Tanzimatçıların denetiminden kurtarmak amacıyla Mahmut Nedim Paşa'yı sadrazamlığa getirir. O da derhal, Ali Paşa'nın göreve getirdiği kişilerin hepsini görevden alır; bu kişilerin arasında Goold da vardır.Sadrazam müze müdürlüğü makamını da kaldırır ve koleksiyona göz kulak olması için Teranzio isimli bir ressamı görevlendirir. Bu olaylardan bir yıl sonra, Mahmut Nedim Paşa koltuğunu Tanzimat'ın en önemli reformcularından biri olan Mithat Paşa'ya kaptırır. Bu dönemde müze tekrar hizmete açılır. Alman Anton Philip Dethier müze müdürlüğüne getirilir.(1872)

Müzenin müdürlüğüne atandıktan sonra Dethier'in yaptığı ilk işlerden biri, tarihi eser trafiğini düzenleyen bir nizamname çıkarılmasını sağlamak olur.Yeni nizamname ilk bakışta her ne kadar Osmanlıları koruyor görünse de özünde, uzun yıllar gelişi güzel uygulamalarla ve ancak zaman zaman engellenebilmiş olan, tarihi eserlerin ülke dışına götürülmesi olaylarını yasallaştırır."⁹

1880 yılında Dethier'in ölümü üzerine yerine eski eserlere yakın, bilgisi olan bir kişi aranmaya başlanmış, Osman Hamdi Bey'in bu göreve getirilmesi uygun görülmüştür.

"Türk müzeciliğin ünlü isimlerinden, ilk Türk Müze müdürü olan Osman Hamdi Bey, Sadrazam Ethem Paşa'nın oğludur.Bu görevi 1881-1910 yılları arasında sürdürmüş ve Müze-i Hümayun onun zamanında büyük bir aşama göstermiştir. Osman Hamdi Bey'in müze müdürü oluşundan önceki yıllarda da batılılar Osmanlı İmparatorluğunun toprakları içerisinde aldıkları izinlerle kazı yapıyor ve bulduklarının büyük çoğunluğunu,önemlilerini memleketlerine götürüyolardı."¹⁰

"Osman Hamdi Bey, bir yandan Asar-ı Atika Müzesini geliştirmeye çalışırken, diğer yandan da eski eserlerin yurt dışına kaçırılmalarını veya irade ile

⁹ Wendy M.K.SHAW, Osmanlı Müzeciliği, İletişim Yayınları ,İstanbul,2004, s:109-110

¹⁰ Erdem YÜCEL, Türkiye'de Müzecilik, Arkeoloji ve Sanat Yayınları,S:48,

çıkarılmalarını önleyecek bir yasa hazırlamaya başlamıştır. Asar-ı Atika Nizamnamesi 1884 de yürürlüğe girmiş ve 1973 yılına kadar da geçerliliğini korumuştur. Bu nizamname ile Anadolu’da yerli ve yabancıların yaptıkları kazılar daha sağlam temellere oturtulmuştur. Nizamnameye göre kazılarda çıkan eserlerin 2/3’ü devlete, 1/3’ü arazi sahiplerine bırakılmış, kazıyı yapana da pay verilmemiştir. Böylece Anadolu uygarlığını yansıtan eserlerin yurt dışına götürülmeleri 7 bölüm ve 37 maddeden oluşan nizamname ile bir dereceye kadar da olsa önlenmiştir.”¹¹

“Osman Hamdi Bey, Çinili Köşk’ün bahçesine İstanbul Arkeoloji Müzesi’ni yaptırmıştır. Onun döneminde, 1902’de, Konya’da, 1904’te Bursa’da müze kurulmuştur.

Fotoğraf 3
İstanbul Arkeoloji Müzesi

¹¹ a.g.e.,s:52-53

“Bir sanat müzesi kurulması yolundaki çalışmalar ise ilk kez yine 19. yüzyıl sonlarında başlatılmıştır. Güzel Sanatlar Okulu’nun kuruluşuyla da yakından ilişkili olan bu girişim sonucunda bir koleksiyona başlanmış, ancak müzenin açılışı gerçekleştirilememiştir. 1883’te açılan Güzel Sanatlar Okulu öğrencilerinin eğitimini desteklemek ve bilgi,görgülerini artırmak amacıyla bir resim koleksiyonu ve bu koleksiyonun sergileneceği bir resim salonu oluşturulması düşüncesi, sanat koleksiyonları için de bir başlangıç olmuş ve Elvah-ı Nakşiye olarak anılan resim koleksiyonu da bu amaçla meydana getirilmiştir.”¹²

“Osman Hamdi Bey’in 1910 yılında ölümünden sonra yerine kardeşi Halil Edhem Bey getirilmiştir. Halil Edhem Bey özellikle Anadolu müzelerinin gelişmesine katkıda bulunmuş, Türk İslam Eserleri (1914), İstanbul Şark Eserleri Müzesi (1925) onun zamanında kurulmuştur. “¹³

“19. yüzyıl ortalarından itibaren giderek artan bir hızla yağmalanan İslamî döneme ait eserler de, az sayıda olmakla birlikte yine koruma amacıyla bu yüzyılın sonlarına doğru toplanmaya başlamışlardır. Ancak bu eserlerin bir müze çatısı altında toplanmaları, 20. yüzyılın ilk çeyreğini bulmuştur. Bu amaçla 1914 yılında açılan ve İslam sanatı alanında ülkemizin ilk müzesi olan Evkaf-ı İslamiye Müzesi (bugünkü adıyla Türk ve İslam Eserleri Müzesi), aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu zamanında açılan son müze olma özelliğini de taşımaktadır.”¹⁴

“Cumhuriyet’in ilânından sonra Atatürk’ün kültür varlıklarının araştırılıp ortaya çıkarılmasına ve müzelerin ülke çapında yaygınlaştırılmasına verdiği önem nedeniyle çağdaş Türk müzeciliği büyük bir gelişme göstermiştir.

¹² Hale ÖZKASIM, Semra ÖGEL , İTÜ Dergisi/B Sosyal Bilimler,Aralık 2005,Cilt2,Sayı:1,s:96-102

¹³ Melek YILDIZTURHAN, 26.Müzeler Haftası,Geçmişten Geleceğe Müzecilik I,Sempozyum,21-22 Mayıs 2007 Ankara,Bildiriler

¹⁴ Hale ÖZKASIM, Semra ÖGEL , İTÜ Dergisi/B Sosyal Bilimler,Aralık 2005,Cilt2,Sayı:1,s:96-102

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak kurulan "Türk Âsâr-ı Atıkası", her türlü arkeolojik ve etnografik buluntunun toplanması ve korunmasına yönelik çalışmaları üstlenmiştir. Anadolu'nun birçok ilindeki kilise, cami, han vb. gibi anıtsal yapılar onarılarak yeni müzeler kurulmuştur. İçindeki eşyalar ile birlikte müzeye dönüştürülen Topkapı Sarayı 1927'de ziyarete açılmıştır. Yine aynı yıl Evkaf-ı İslâmîye Müzesi, "Türk ve İslâm Eserleri Müzesi" olarak yeniden düzenlenmiş; Konya'daki Mevlânâ Dergahı müze hâline getirilmiştir. Ülkenin müze olarak tasarlanan ilk yapısı olan "Ankara Etnografya Müzesi", 1930 yılında halkın ziyaretine açılmıştır. Ayrıca Bursa, Adana, Manisa, İzmir, Kayseri, Antalya, Afyon, Bergama ve Edirne'de yeni müzeler kurulmuştur. 1940 yılında Mahmut Paşa Bedesteni'nde kurulan Hitit Müzesi, 1968 yılında restore edilerek "Anadolu Medeniyetleri Müzesi"ne dönüştürülmüştür. Müzecilik faaliyetleri daha sonraki yıllarda da devam etmiş, yurdun hemen hemen her köşesinde çok sayıda müze kurulmuştur. Bugün ülkede Kültür Bakanlığına bağlı 99 adet Müze Müdürlüğü ve bu müdürlüklerin denetiminde faaliyet gösteren 91 adet özel müze ve 1028 adet koleksiyoner bulunmaktadır.

Anadolu; coğrafî konumu, doğal şartları ve jeopolitik yapısı nedeniyle insanlığın varoluşundan bu yana kesintisiz iskân görmüş ve bunun haklı sonucu olarak Uygarlıklar Ülkesi olarak tanımlanmıştır. Nitekim Türkiye müzelerindeki koleksiyonları meydana getiren eserler, genellikle Anadolu'daki uygarlık çağlarına aittir. Büyük çoğunluğu 1935'lerden itibaren başlayan arkeolojik kazılar sonucu çıkarılmıştır. Tarih öncesi devirlerin eserleriyle, antik çağ ürünlerinin oluşturduğu arkeolojik ağırlıklı koleksiyonların yanında; Doğu Sanatı ve Türk-İslâm devirlerinin eserleri ikinci büyük grubu meydana getirir. Bu nitelikleriyle Türkiye müzeleri arkeoloji-etnografya ağırlıklı tarihsel eser müzeleridir. Bunun yanı sıra ülkede Osmanlı tarihi, Kurtuluş Savaşı ve devrimler ile ilgili, içindeki eşyalarla olduğu gibi korunarak restore edilen tarih müzeleri de bulunmaktadır. Atatürk'ün Selânik'te doğduğu evin örneği rölöve projesine uygun şekilde yaptırılarak müze hâline getirilmiştir. Atatürk'ün hayatı ve ilkelerinin bilgi, belge ve dokümanlarla teşhir edildiği müze Ankara'da ziyarete açılmıştır. Ayrıca Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nı

yönlendirdiği ve çeşitli illeri ziyaretlerinde konuk edildiği yapılar da müzelere dönüştürülmüştür.

Ülkedeki müzelerin bir başka grubu ise Müze Evler ve Hatıra Müzeleridir. Birgi'deki Çakırağa Konağı, Amasya'daki Hazeranlar Konağı, Diyarbakır'daki Ziya Gökalp Müze Evi ve İstanbul'daki Tevfik Fikret Aşiyen Evi bu müzelerden bazılarıdır.

Tarihsel yapıların müze olarak korunmasına 1930'larda girişilmiştir. İstanbul'da Ayasofya başta olmak üzere, Dolmabahçe Sarayı, Kariye Camii, Fethiye ve İmrahor Camileri ile Bursa'da Yeşil Türbe ve Muradiye Külliyesi bu tür müzelerin en önemli örnekleridir. Ülkede aynı zamanda çok sayıda antik kent "açık hava" müzeleri olarak düzenlenmiştir. Boğazköy, Efes, Bergama, Afrodisias, Aspendos, Karatepe, Göreme ve Perge açık hava müzeleri bunlardan bazılarıdır. Ülkede ayrıca çok sayıda sanat müzesi ile kamu kurum ve kuruluşlarının, gerçek ve tüzel kişilerin ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kendi hizmet konuları ile ilgili olarak açtığı özel müzeler de bulunmaktadır.”¹⁵

80'li yıllarda, devlet özel müzelerin kurulması ile ilgili kararlar alınmıştır. Bunlardan ilki, 18.10.1980 gün ve 17129 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, 2683 sayılı kanunun 24 ve 26. maddeleri gereğince hazırlanan Özel Müze Yönetmeliği'dir. Bu yönetmeliği, 2683 sayılı kanunun dayalı 22.01.1984 gün ve 18289 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelik takip etmiştir. 1984'deki yönetmeliğin aşağıda belirtilmiş olan 4. Maddesi'nden ile özel müzelerin açılması teşvik edildiği anlaşılmaktadır.

“Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişilerle vakıflar, Kültür ve Turizm Bakanlığından izin almak şartıyla kendi hizmet konularının veya amaçlarının gerçekleştirilmesi için her çeşit kültür ve tabiat varlığından oluşan

¹⁵<http://www.turizm.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7E7F2B691D9F0097B5BF1890670ACD10>

koleksiyonlar meydana getirebilir ve özel müzeler kurabilirler.” (T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı, 1984)

Bu yasal düzenlemelerin ardından, Türkiye’de müzelerin sayısı artmaya başlar. Açılan ilk müzeler, 1984’de Sadberk Hanım Müzesi, 1992’de Yapı Kredi Bankası şirketlerinden Yapı Kredi Kùltür Sanat Yayıncılık A.Ş.’ye bağlı Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi, 1993’de Rahmi Koç Sanayi Müzesi, 1999’da Eczacıbaşı Sanal Müzesi ve Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi’dir.

1.2 Sadberk Hanım Müzesi Hakkında Bilgi

“Sadberk Hanım Müzesi,Vehbi Koç’un 1973 yılında vefat eden eşi, Sadberk Koç’un anısına Vehbi Koç Vakfı’na bağlı bir kùltür tesisi olarak 14 Ekim 1980 tarihinde hizmete açılmıştır.”¹⁶

“Sadberk Hanım, yaşamı boyunca Türk el işi sanatının, giysilerin, gümüşlerin porselen cam ve çini gibi sanat eserlerinin en seçkin örneklerini toplamış ve büyük bir koleksiyon meydana getirmişti.”¹⁷

“Türkiye’nin ilk özel müzesi olma özelliğini taşıyan Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, iki ayrı yapı içinde yer almaktadır.Bunlardan birincisi, 19.yüzyıl sonlarında inşa edildiği kabul edilen, üç tam ve bir çatı katından oluşan, üslup olarak Avrupa’nın halk geleneksel mimarisinden örnek alınarak yapılmış yapıdır.Bina, kagir zemin üzerine ahşap/bağdadi tarzda inşa edilmiş olup, Azaryan Yalısı olarak bilinmektedir.Yalı, 1950 yılında Koç Ailesi’nce satın alınmış ve müzeye dönüştürülmesine karar verilen 1978 yılına kadar da, yazlık olarak kullanılmıştır. 1978-1980 yılları arasında,bir restorasyon projesinin uygulanmasıyla bina müzeye dönüştürülmüş ve Sadberk Koç Koleksiyonu sergilenmek üzere, 14 Ekim 1980 yılında ziyarete açılmıştır.

¹⁶ Sadberk Hanım Müzesi Broşür Yayın.

¹⁷ T.H.Y.Skylife Dergisi,”İstanbul’da Özel Bir Müze”Sadberk Hanım Müzesi,sayı:33,s:39

Azaryan Yalısı'nın giriş katında, hediyelik eşya dükkanı ve ufak bir çay salonu bulunmaktadır. Bugün kullanılmayan ana girişin tavanı, eski Roma mimarisinden esinlenilmiş kartonpiyer kasetlerle süslüdür. Katlara ahşap merdivenle çıkılır ve duvarlar mermer taklidi kalem işi boyalıdır. Giriş katının üzerindeki birinci ve ikinci katların orta ana salonları ve bunlara açılan odalar sergileme mekanları olarak kullanılmaktadır. Çatı katında ise, eser depoları, çalışma odaları ve kitaplık bulunmaktadır. Azaryan Yalısı'nda Sikkeler, İslam Sanatı, Osmanlı Dönemi, Kadın Kıyafetleri, Gelenek ve Görenekler olmak üzere toplam 5 ayrı kategoride eserler sergilenmektedir.

Vehbi Koç Vakfı'nın, 1983 yılında satın alarak Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonlarına kattığı Kocabaş eserlerinin sergilenebilmesi için, mevcut binanın hemen yanında bulunan ve 20.yüzyıl başlarında inşa edildiği sanılan, yarı yıkık durumdaki başka bir yalı, ön cephesi aslına uygun olarak, yeniden inşa edilmiştir. Restorasyon projesi İbrahim Yalçın tarafından hazırlanan müzenin inşaatı iki yıl sürmüştür. 24 Ekim 1988 yılında Sevgi Gönül Binası adıyla açılan bu müzede İslam öncesi arkeolojik eserler sergilenmektedir. Sevgi Gönül Binası'nda Anadolu Uygarlıkları, İon ve Helen Uygarlığı, Roma Uygarlığı, Bizans Sanatı, Kandiller, Süs Eşyaları, heykeltıraşlık eserleri ve mezar stelleri, cam eserler, boncuklar ve sikkeler olmak üzere 10 ayrı kategoride eserler sergilenmektedir.

Çağdaş bir müze uygulaması nedeniyle 1988 yılında Europa Nostra ödülüne layık görülen müzenin,kuruluşundan itibaren gerek yurt içinden gerek yurt dışından satın alma ve bağışlarla genişleyen koleksiyonu,bu gün on yedi bini aşkın eseri bünyesinde bulundurmaktadır.”¹⁸

“M.Ö. 6 bin yıllarından Bizans döneminin sonuna kadar Anadolu'da yaşayan uygarlıkların maddi kültür kalıntılarını yansıtan arkeolojik eserler pişmiş toprak ya da madenden yapılmış çeşitli kaplar, figürinler, ritüel sembolleri, ilk kesiciler, yani

¹⁸ Antik Dekor Dergisi,sayı 100,s:244-246

dilgiler, cam eserler, mülkiyetin simgesi mühürlerin ilk örnekleri, sikkeler, süs eşyaları, ilk müzik aletleri, tabletler, Friglerin kendi buluşları olan fibulalar ve madenî eserler Anadolu'nun verimli topraklarının bizlere birer hediyesi olarak Sevgi Gönül Binası'nda; Osmanlı Dönemi eserleri ağırlıklı olmak üzere, İslam eserleri, yanı sıra Osmanlılar için yapılmış Avrupa, Uzak Doğu eserleri; Osmanlı dönemi seramikleri, tuğralı gümüşleri, tombakları, hat sanatı ürünleri, organik malzemeler ve kıymetli taşlarla işlenmiş küçük dekoratif eşyalar, maden sanatı örnekleri, dokumalar, kıyafetler ve işlemler ise Azaryan Yalısı'nda sergilenmektedir.

Fotoğraf 4

Sadberk Hanım Müzesi

Müzedede yılda iki kere bir tema seçilerek, müzenin zengin koleksiyonunda yer alan eserlerle sergiler düzenlenmekte ve aynı zamanda da sanatseverlere ve bilim dünyasına sunulmak üzere bu sergilerin katalogları hazırlanmaktadır. Sadberk Hanım Müzesi, bütün yayınlarını Türkiye'nin ve dünyanın sayılı müzelerinin,

enstitülerin ve üniversitelerin kütüphanelerine göndermektedir.

Kültür Bakanlığı ile ortak projelerde, yurt dışına ödünç eser vererek pek çok sergiye katıldığı gibi yalnızca kendi koleksiyonundan seçilen eserlerden yurt dışına defalarca sergi gönderilmiş ve yurt dışından da eserler getirilerek sergiler yapılmıştır. Müze çok sayıda konferans ve sempozyuma da ev sahipliği yapmıştır.

Müzenin kendi koleksiyonundan seçilen eserlerle günümüze kadar 45 tematik sergi düzenlemiştir. Bu sergilerin bazıları şunlardır;

- “Boğaziçi Saraylarının Kadınları”, Printemps Mağazası,1990, Paris
- “Protohistorik Çağlardan Günümüze Yiyecek ve İçecek Kapları”, 1992, Sadberk Hanım Müzesi
- “Çiçeklerden Kumaşlara Kıyafet Sergisi”, 1992, İzmir Resim ve Heykel Müzesi
- “Anadolu Kültürleri ve Sadberk Hanım Müzesi’nden Türk Sanatı”, 1996, Türk Kültür Köyü, Kashiwazaki, Japonya
- “Çağlarboyu Anadolu’da Ticaret ve Vehbi Koç Sergisi”, 1997, Sadberk Hanım Müzesi
- “Osmanlı Seramiği’nin Görkemi Sergisi”, 2000, Jacquemart Andre Müzesi, Paris
- “Karia Sergisi”, 2002, Sadberk Hanım Müzesi
- “Türkiye Kültür Hazineslerinden Seçme Eserler, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu”, Japonya’da yedi ayrı şehirde sırayla sergilenmiştir
- “Karun’dan Karia’ya Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri”, 2003, Sadberk Hanım Müzesi
- “Asırlar Sonra Bir Arada”, 2005, Sadberk Hanım Müzesi’nin 25. yıldönümünde açılmıştır
- “Parıldayan Hatıralar”, Sevgi Gönül Koleksiyonlarından Son Dönem Osmanlı İstanbuluna Ait Kilise Gümüşleri, 2006, Sadberk Hanım Müzesi
- “Kırım Savaşının 150. Yılı”, 2006, Sadberk Hanım Müzesi
- “Tarih Öncesi İnsan Resimleri - Latmos Dağları’ndaki Prehistorik

Kaya Resimleri” , 2006, Sadberk Hanım Müzesi

Müze, koleksiyonlarının ve sergilerin kataloglarını yayımlamakta, araştırma ürünü olan yayınlara imza atmakta ve “Palmet” adı altında bir müze yıllığı da çıkartarak müzecilikle ilgili makalelerin yayımlanmasına olanak tanımaktadır.

Sadberk Hanım Müzesi'nin koleksiyonu yaşayan bir koleksiyondur. Yurt içi ve yurt dışında yapılan müzayedelerden, koleksiyonu zenginleştirmek amacıyla eser satın almaya devam edilmektedir. Vehbi Koç Vakfı tarafından finanse edilen müzemizde, bütçenin önemli bir bölümü bu konuya ayrılmaktadır. Özellikle dünyanın sayılı koleksiyonları arasında yer alan İznik çini ve seramik koleksiyonunun geliştirilmesi yönünde gayret sarf edilmektedir. İznik çini ve seramik sanatının 15. yüzyılın sonundan 17. yüzyılın ortalarına kadar olan kronolojik gelişimi, müze vitrinlerindeki seçkin örneklerle izlenebilmektedir. Diğer alanlarda ise müzenin çok sayıda hibe yoluyla eser kazanmaktadır. Müzede bakımları yapıldığı, iyi korunduğu ve sergilendiği için, ailelerin elinde bulunan Osmanlı dönemi kıyafet ve işlemelerinden çok sayıda hibe edinilmektedir. Hibe edilen eserler müze uzmanlarının uygun gördüğü dönemlerde müze vitrinlerinde yer alır ve hibe eden kişi, eserini görmesi amacıyla müzeye davet edilir.

Müze, yurt içi ve yurt dışı akademik çevreleri tarafından tanınmakta olduğundan, hem staj hem de araştırma amacıyla çok sayıda başvuru almaktadır. Bu başvurular değerlendirilmekte ve araştırmacıların amaçları göz önüne alınarak mümkün olduğu oranda kendilerine hizmet verilmektedir.

Ayrıca, müzenin 8500 adet basılı kitabı bünyesinde barındıran bir ihtisas kütüphanesi mevcuttur. Özel ihtisas kütüphanesi olduğu için dışarıya kapalıdır. Ancak tez hazırlayan ve özel konularda araştırma yapan akademisyen ve öğrenciler kütüphaneden faydalanabilmektedirler. Basılı eserlerin çoğunluğunu, arkeoloji, sanat tarihi ve tarih konulu kitaplar oluşturmaktadır. Bunların yanında 640 adet yazma eser, 400 adete yakın salname (Osmanlı yıllığı) koleksiyonu mevcuttur. Bu

koleksiyon özel kütüphaneler arasında birinci, Türkiye genelindeki kütüphaneler arasında ise üçüncü büyük salname koleksiyonudur ve bu koleksiyonun dijital ortama aktarılması çalışmalarına başlanmıştır.

Ocak 1984 gün ve 18289 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan "Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelik" hükümleri ve Kültür Bakanlığı’nın onayı ile kurulmuştur. Sadberk Hanım Müzesi’ndeki hizmetler, bu yönetmelik hükümlerine göre yürütülür. Bahse konu yönetmelik hükümlerine göre, Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, her yıl İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nden görevlendirilen uzmanlar vasıtasıyla müzeyi denetler. Denetimlerde, müzedeki eserlerin envanter kayıtları, güvenlik önlemleri, konservasyon ve restorasyon gibi konular incelenir.

Sadberk Hanım Müzesi, M.Ö. 6000 yılından başlayan ve 19. yüzyıla kadar kesintisiz olarak devam eden bir tarih akışını bünyesinde barındırmaktadır. Sadberk Hanım Müzesi olarak öncelikli amacı, toplumun gelişmesine katkıda bulunarak kimlik ve tarih bilincinin oluşmasını sağlamak, kendi kültürünü, farklı kültürleri ve evrensel tarihi çok yönlü tanıtmaktır.”¹⁹

¹⁹ Sinem Üstün TÜRKTEKİ, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, 26.Müzeler Haftası,Geçmişten Geleceğe Müzecilik 1 Sempozyum, 21–22 Mayıs 2007, Ankara, Bildiriler,

2.BÖLÜM

SADBERK HANIM MÜZESİ'NDEKİ ÇATMA VE KEMHA KUMAŞLARIN DÖNEM,DESEN ve KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

2.1 Sadberk Hanım Müzesi'ndeki Çatma ve Kemha Kumaşların Dönem Özellikleri

“Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu içinde yer alan Osmanlı dönemi ipekli dokumaları sayıca çok olmamakla birlikte desen çeşitliliği, yüksek kaliteleri ile önemli ve seçkin bir grubu oluştururlar. Bunlar arasında kemhalar, erken ile geç tarihli kadife çatma dokumalar vardır. Bu dokumalar farklı zamanlarda yurtiçi ve yurtdışındaki müzayedelerden satın alınarak veya bağış yoluyla müze koleksiyonuna dahil edilmiştir.”²⁰

Müzedeki çatma kumaşlar, 15.y.y. - 20.y.y. tarihleri arasında dokunan örneklerdir. Kemha kumaşlar, 16.y.y. ve 17.y.y. da dokunmuş örneklerden oluşmaktadır.

²⁰ Hülya BİLGİ, Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:13

Fotoğraf 5
Sadberk Hanım Müzesi'nde Çatma Kumaşlar

Fotoğraf 6
Sadberk Hanım Müzesi'nde Kemha Kumaşlar

2.1.1 Çatma Kumaşların Dönem Özellikleri

“Dokunuş özelliğiyle kadifenin bir cinsi olan ve Fransızların Velors i double heuteur dedikleri bu kumaşın kadifeden farkı, zemine oranla çiçeklerinin veya süslemesinin, yani havının daha yüksek oluşudur. Bursa ve Bilecik çatmalarından başka, 18.y.y.’ın sonlarına doğru döşemelik çatmalar Üsküdar’da da dokunmaya başlanmış ve bunların yastık yüzleri bilhassa meşhur olmuştur.”²¹”Eski kayıtlarda ala, evsad, edna türleri ile Kadife-i çatma olarak geçmektedir.”²²

“Kadife, çözgüsü ve atkısı ipekten olan havlı bir kumaştır. Kaynaklarda, kadifenin düzü sade, desenlisi münakkaş, tellisi müzehhep, çift zeminlisi çatma olarak geçer.1502 tarihli Bursa şehri Kanunnamesi’nde kadifeyle ilgili şu bilgi verilir: “...havının her teli bükülecek ve renk dokumanın her yerinde aynı olacaktır. Her tel bükülmezse, bükülmeyenler ince olur ki, bu kadifenin kalitesini bozar. Müzehhep kadifenin 45-50 çözgü telinin ağırlığı bir dirhem olursa, kumaş sağlam ve parlak olur.” Kadifenin içinde kullanılan altınlı telle ilgili bilgi vardır. Buna göre dokumada kullanılacak tele, yüz dirhem gümüşe bir miskal has Frengi altın katılıyordu. Böylece kadifeler canlı görünüyordu.

Kadifenin bir cinsi olan çatmalar, 15.y.y.dan itibaren dokunan, dış giyim için olduğu kadar döşemecilik için de uygun bir kumaştır. Özellikle belli ölçüler içinde ve devrinin desen özelliklerini aksettiren Bursa, İstanbul, Bilecik atölyelerinin, çatma kadifeden yapılmış sedir yastıkları çok ünlüdür. Bu dokumalar, kısa kenarlarındaki nişli bordür ve ortadaki göbek motifi, yelpaze şeklindeki karanfil veya lale desenleriyle karakteristiktir.”²³

“Çatma: Boyları, Bursa’daki nizam mucibince, 14 zira enleri 1 ¼ endaze olurdu. Yasdıklık çatmaların uzunluğu 2, eni 1 ¼ endaze idi. İpekle dokunur,

²¹ Fikret ALTAY, Sanat Dünyamız, Sayı 1, İstanbul, Mayıs 1974, s:14

²² Prof. Melek Sevüktekin APAK, Doç. Filiz Onat GÜNDÜZ, Doç. Fatma Öztürk ERAY, Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s:23

²³ Hülya TEZCAN, Topkapı Sarayı Müzesi Döşemelikler, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul 2007, s:28,29

Bilecik’de de yapılır, döşemelik ve yasdıklık için kullanılırdı.”²⁴

“Günümüze gelmiş Osmanlı kadifelerinin çoğunun da dahil olduğu en değerli grup olan Çatma kadifeler, açık bırakılan atlas dokuma zeminler, altın yıldızlı yada gümüş klapdanla* kaplanarak dokunurlardı.”²⁵

“Çatmalar kaftanların yapımında,divan,yastık yüzleri gibi mefruşat eşyası olarak,at kuşamında,kitap,silah kaplar,yorgan yüzleri olarak da kullanılır.”²⁶

“1481-1486’da sancağa çıkan şehzadelere verilen eşyalar arasında, Mirahuri Kaftan Bursa Çatma Kadifesindedir ki altundur-kaydı vardır. O zamana kadar arşiv kayıtlarında sadece İran ve Avrupa kemha ve kadifelerine rastlanılmıştır. Fakat bu tarihten itibaren Bursa çatma, kadife ve kemhası, yabancı kumaşlarla beraber listelerde geçmeye başlar.Bilecik, kadife dokumasında önemli bir yer olduğu halde, arşiv kayıtlarında adına hiç rastlanmaz. Bursa, kadife ve çeşitleri dokumasında daima başta gelen bir merkez olmuştur.

1486 tarihli arşiv kaydında kadifenin zemininde pamuk iplik kullanıldığına dair bilgi vardır. Nitekim birçok çatmalarda özellikle yastık yüzleri veya mefruşat için olanlarda çözümleri ipek, fakat atkılarında ipekle beraber pamuk iplik kullanılmıştır. Mefruşatta kullanılan çatmaların ihracat ürünü olması ve ülke içinde de çok miktarda tüketilmesinden dolayı ipekten tasarruf etmek amacıyla, 15.y.y. sonundan olmak üzere, atkılarında ipekle beraber pamuk ve keten iplik kullanılmıştır. 18.y.y. sonu ve 19.y.y.’da pamuk ve keten iplikler zeminde daha çok görülmeye başlanmıştır.

Bazı sanat tarihçileri, zemin atkısında pamuk iplik bulunan çatma yastıklarının daha geç devre ait olduğunu iddia ederler. Fakat daha evvel sözü edildiği gibi, pamuk

*Klaptan;Gümüş veya altın ,ya da altın alaşımlı gümüş telle , çift iplik etrafına gevşek şekilde sarılarak oluşturulan ilave ipliği.

²⁴ Nurettin YATMAN,Türk Kumaşları,Ankara Halk Evi Neşriyatı,Ankara 1945,s:66

²⁵ Nurhan ATASOY,İpek-Osmanlı Dokuma Sanatı,TEB İletişim Yayıncılık,İstanbul,2001,s:223

²⁶ Nevber GÜRSU,Türk Dokumacılık Sanatı,Redhouse Yayınevi,İstanbul,1988,s:25

ipliğinin kadifelerde kullanılması, 1486 tarihli arşiv kaydında belirtilmiştir. Belki de pamuk iplik, yastık yüzlerinin daha sağlam olması için kullanılmıştır. Çözüğü ipliğinde ham ipek sert olacağından dokumacı keten veya pamuk ipliği kullanmak istemiş, fakat buna yasalar daima karşı çıkmıştır. Fakat daha sonra çatma kadifelerde atkı olarak çok defa kalın pamuk ipliği kullanılmıştır.”²⁷

“Saray, 18.y.y. da, dokumacılığı kalkındıracak bazı hamleler yapmıştır. Bunlardan ilki, Sultan III.Mustafa'nın (1757-1774) Üsküdar'daki Ayazma Cami'sini yaptırırken kurdurduğu çatma atölyeleridir. 40 yastıkçının, atölyesini bu camiye vakıf olmak üzere kurdurduğu, caminin 1759 tarihli inşaat defterinde yazılıdır. Sultan III.Selim'de (1789-1807) Üsküdar'da kendi adına Selimiye Camisi'ni yaptırırken, caminin avlusuna çatma dokuma tezgahları kurdurmuştur. Bu atölyeler, 1814'te yeniçeri ayaklanması sırasında yakılmıştır.Ancak bazı atölyeler, Üsküdar çatmaları adıyla bir süre daha faaliyetini sürdürmüştür. Üsküdar çatmalarını dokuyan atölyelerin yerini, yine saray tarafından kurulan Feshane (1839) ve Hereke (1844) gibi fabrikalar almıştır.”²⁸

2.1.2. Kemha Kumaşların Dönem Özellikleri

“Çözgüsü ve atkısı ipek, üst sıra atkısı ayrıca altın alaşımli gümüş veya doğrudan doğruya gümüşlü klaptanla dokunmuş ipekli kumaşlardır. 15.yy. sonu ve 16.yy.ın başlarında çeşitli adlar altında sekiz cins kemhanın ülkemizde dokunduğu tespit edilmiştir. Yek Renk Kemha, Peşuri Kemha, Müzehhep Kemha, Dolabi Kemha, Tabi Kemha, Güvez Bursa Kemhası, Kırmızı Amasya Kemhası.”²⁹

“Desenlerin görünümü,çözgü desen biriminde kullanılan çözgü sayısının yanı sıra ipliklerin çaplarına ve dokumanın yoğunluğuna da büyük ölçüde bağlıdır. Çözgü desen birimindeki dört gibi düşük bir sayı, desenlerin düzgün ve keskin verev tahrirlerle dokunmalarını sağlayarak sanatsal bir üstünlük sağlar. Birden altıya kadar

²⁷ Nevber GÜRSU,Türk Dokumacılık Sanatı,Redhouse Yayınevi,İstanbul,1988,s:26

²⁸ Hülya TEZCAN,Topkapı Sarayı Müzesi Döşemelikler,,Vehbi Koç Vakfı,İstanbul 2007,s:29

²⁹ Fikret ALTAY,Sanat Dünyamız,Sayı 1,İstanbul,Mayıs 1974,s:14

rengin kullanıldığı çeşitli örnekler kaydedilmişse de, kemhalarda çoğunlukla dört farklı renkte desen atkısı kullanılmıştır.”³⁰

Kemha, “Atlas ve Kutnu ayarında, kadifeye yakın, havsız, ipekli bir kumaştır. Altın ve gümüş tellerle nakışlı olarak dokunan ağır kaftanlık kumaştır.”³¹ “6600 tel ile dokunduğu söylenmektedir. Seraser kumaş ile farkı tel yerine klaptanla dokunmuş olması, renk ve desen özelliği ile daha gösterişli olmasıdır.”³²

“Kemhanın deseni çözümlü saten üzerine ipek ve klaptan takviyesiyle dokunur ve çok kompleks bir teknik gösterir. Kalın ve sık dokunmuş olması, üst kattan yapımına çok elverişlidir. Ve Avrupa’da Otoman Gros Grain adı ile şöhret yapmıştır.

16.yy.da İstanbul’da saraya bağlı dokuma atölyeleri kurulması ile, kemha daha çok İstanbul’da dokunan bir kumaş özelliğine kavuşur. Aynı zamanda, Bursa gene önemini koruyarak Edirne ve Amasya da kemha dokuyan diğer merkezlerdir ve bu durum 17.yy.da da devam etmiştir.”³³

“16.yy.a girildiği zaman kemhalara rağbet azalmamış, tersine olarak daha ağır ve değerli kemhalar yapılmıştır. Bu arada doğudan ve batıdan da kemhalar gelmiştir. Buralardan hangi çeşit kumaş gelmişse, hemen onun benzerini yapmak suretiyle yabancı zevkinin uyandırdığı rağbetten istifade etmeye çalışmışlardır.

Kemha çeşidi bakımından 17.yy. a kadar daha çok yerli kumaşlar memlekette alınıp satılmış, 17.yy.dan sonra Sakız Adası’nda dokunan bir çeşit kemha ile Venedik’te dokunan kemhalar memlekete girmeye başlamıştır. Bursa’daki dokumacılar bu kumaşların da benzerini meydana getirmek suretiyle yeni rağbetten

³⁰ Nurhan ATASOY, İpek-Osmanlı Dokuma Sanatı, TEB İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2001, s:224

³¹ Mine Esiner ÖZEN, Türkçe’de Kumaş Adları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Tarih Dergisi, 1980/81, s:33

³² Prof.Melek Sevüktekin APAK, Doç.Filiz Onat GÜNDÜZ, Doç.Fatma Öztürk ERAY, Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s:27

³³ Nevber GÜRSU, Türk Dokumacılık Sanatı, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988, s:24,25

istifade etmişlerdir.”³⁴

“Atkısı ve çözgüsü ipek, üst sıra atkısı altın ya da gümüş klaptanla takviyeli bir kumaş olan kemha, ipekli dokumalar arasında en gösterişli ve en tok kumaşlardandır. Saray ve halk tarafından oldukça beğenilmekte olup kaftanlık olarak ve döşemede çok sık kullanılmıştır. Zaman zaman malzemesinin çalındığı ve gevşek dokunduğu tarihi belgelerde görülmektedir.”³⁵

2.2 Sadberk Hanım Müzesi’ndeki Çatma ve Kemha Kumaşların Desen ve Kompozisyon Özellikleri

2.2.1 Çatma Kumaşların Desen ve Kompozisyon Özellikleri

Sadberk Hanım Müzesi’nde sergilenmekte olan 33 adet çatma dokuma bulunmaktadır. Bunlar; 15.y.y.’ın ikinci yarısı, 16.y.y., 17.y.y., 18.y.y., 19.y.y. ve 20.y.y. başı olarak tarihlendirilmektedir. Koleksiyondaki çatma kumaşlar, dokuma parçası, yastık yüzü ve döşemelik olarak görülmektedir.

“Çatma dokumalarda birbirinden diğerine açılan ve sonsuza giden oval madalyon şeması görülür. Madalyonların içi iri hatayı, hurma ağacı, stilize edilmiş yelpaze şeklinde karanfil ve güneş ışıklı madalyon desenlidir. Çatma kumaşların iki örneğinde ise çintemani motifi ve kaplan postu çizgileri ile düzgün sıralar halinde dizilmiş, sekiz dilimli madalyonlar görülür.

Çatma dokumalar, döşemelik ve kaftan yapımında kullanılmasının yanı sıra özellikle dar kenarları nişli bordürleri ile yastık yüzleri olarak da yaygın olarak

³⁴ Yıldız LAFÇI, Osmanlı Kemhaları (XVI. Yüzyıl), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Sanatlar Anasanat Dalı Tekstil Sanat Dalı, İstanbul, 1994, s:38

³⁵ Hülya BİLGİ, Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2007, s:13

kullanılmıştır.Koleksiyonda bulunan 16. ve 18.yüzyıllar arasına tarihlendirilen çatma yastık yüzlerinde, ana zemindeki yuvarlak madalyon, yıldız şeklindeki merkezi motif, ana zemini dolduran karanfil, lale, çınar yaprağı, salbekli şemse ve vazodan çıkan çiçek desenleri dikkat çeker.Belli ölçülerde dokunan yastık yüzleri kapalı desen özelliğine sahiptir.

18.y.y.da batı ile ilişkilerin gelişmesi sonucu, bu dönemde üretilen eserlerde, özellikle desenlerde Avrupa sanatının etkileri açıkça görülür.”³⁶ Taç motifi kullanılan çatma kumaşlar bunlara örnektir.

“Avrupa tezgahları, Osmanlı pazarları için çeşitli dokumalar üretmiştir.Koleksiyonda Avrupa’dan ithal edilmiş bir yastık yüzü bulunmaktadır.Bu yastık yüzü, kısa kenarlarındaki niş sayısının azalması, içlerindeki dolgu çiçeklerinin başarısız betimlemeleri, ana zemindeki kompozisyonu oluşturan motiflerin Türk sanatına yabancı oluşu gibi özelliklerle Osmanlı yastık yüzlerinden ayrılır.”³⁷

Sadberk Hanım Müzesinde bulunan çatma kumaşlarda kullanılan motifler şunlardır;

Çintemani: “Çintemani, bugünkü bilgilerimize göre, TSMK-EH 1512’deki 921/1515 tarihli Mantıku’t-tayr adlı yazma eserin sahife kenarlarında, en erken örnek olarak görülmektedir. Bu tarih, Yavuz Sultan Selim’in Tebriz’i alıp (1514) buradaki sanatkarları İstanbul’a getirmesinden sonraya rastlamaktadır. Orta Asya kaynaklı olan bu motif,sanatomıza büyük ihtimalle Tebrizli Türk sanatkarların armağanıdır. Üçgen şeklini hatırlatan,ikisi altta biri üstte üç yuvarlak ve iki dalgalı çizgiden meydana gelir. Tezyinata, üç yuvarlak benek bazen yalnız olarak da bulunur. Bu beneğin içine çizilen daireler motife hilal şeklini verir. Çeşitli yayınlarda şimşek, bulut, dudak ve kaplan postu gibi değişik isimler altında çıkan dalgalı çizgi motifi yalnız başına da görülmektedir. Bu motif örneklerde farklı şekiller gösterir. Çintemani motifinde yer alan ve Buda’nın üç ruhani özelliğini belirttiği söylenigelen; “Timuçin Damgası” da denilen bu üç beneğe Timur devri sikkelerinde

³⁶ Hülya BİLGİ,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:14

³⁷ a.g.e.s: 14

rastlanmaktadır. Osmanlı Sanatkarları bu motifi güç, kuvvet ve saltanat sembolü olarak kabul etmişlerdir. Üç yuvarlak, pars postundaki beneklere, iki dalgalı çizgi ise kaplan postuna benzetilmiştir. Padişah ve şehzade kaftanlarında sıkça kullanılması bu sebeptendir. Çintemani motifi, dokumalarda (çatma, kumaş, kaftan, kavuk örtüsü), halı ve çini sanatında,tezhipten daha geniş bir kullanım sahası bulmuştur.”³⁸

Lale Motifi: “Lale Motifi, Türkler’in Avrupa’ya tanıttığı bu çiçek, zamanla gerek Osmanlı İmparatorluğu’nda gerekse çeşitli batı ülkelerinde çok sevilmiş, ekonomik ve sosyal hayatı etkilemiştir.Lale, Osmanlı sanatında kullanılan ilk çiçektir..Lale şeklinin eski yazı ile Allah kelimesine benzemesi ona bir anlam kazandırmıştır..16.y.y. da başlayan natüralist akımla birlikte çini olmak üzere çeşitli sanat dallarında tekniğin gerektirdiği şekilde stilize edilmiş laleler ortaya çıkmıştır. Kumaş desenlerinde lale tek olarak veya karanfil, sümbül, gülden oluşan kompozisyonların veya diğer çiçeklerle beraber daha komplike desenlerin merkezini oluşturacak şekilde yer alır.

Sümbül Motifi: Sümbül Motifi, .Natüralist üsluptaki sümbül motifi, lale, .karanfil ve gül motifleriyle beraber kullanılmıştır. Az da olsa tek başına kumaşları da süslediği görülür.

Karanfil Motifi: Bu motif başta lale olmak üzere sümbül ve gül motifleriyle beraber Türk kumaşlarında çok kullanılan bir motiftir. Natüralist üsluptaki karanfil motifi, 17.y.y. da bazı stilizasyonlara uğrayarak yelpaze palmeti şeklini almıştır. Özellikle çatma kumaşların en başta gelen deseni olmuş ve bu dönemde lale motifinden daha fazla kullanılmaya başlanmıştır.

Güneş Motifi: Türk süslemesinde geometrik karakterde görülür.Güneş motifi benek motifinin yuvarlak madalyon şeklidir fakat içinde güneş ışınlarını andıran süsleme bulunması,bunların sembolik manada güneşten mülhem olabileceğini düşündürür.

³⁸ Dr.İnci A.BİROL,Doç.Dr.Çiçek DERMAN,Türk Tezyini Sanatlarında Motifler,Kubbealtı Neşriyatı,İstanbul,2001,s:169

Özellikle çatmaları süslemede kullanılan bir motiftir.

Yıldız ve Ay Motifleri: Çok dekoratif oluşundan kumaşlarda tek başına olduğu gibi ara motif olarak ve diğer motiflerle beraber kompleks bir kompozisyon şeması içinde yer alır.Yıldız özellikle 19.y.y.çatma yastık yüzleri ve kumaşlarını süslemede Hereke kumaş ve yastık yüzlerinde çok kullanılmıştır.Bitkisel motiflerle birlikte çok ilginç ve orijinal kompozisyonlar içinde yer almışlardır.”³⁹

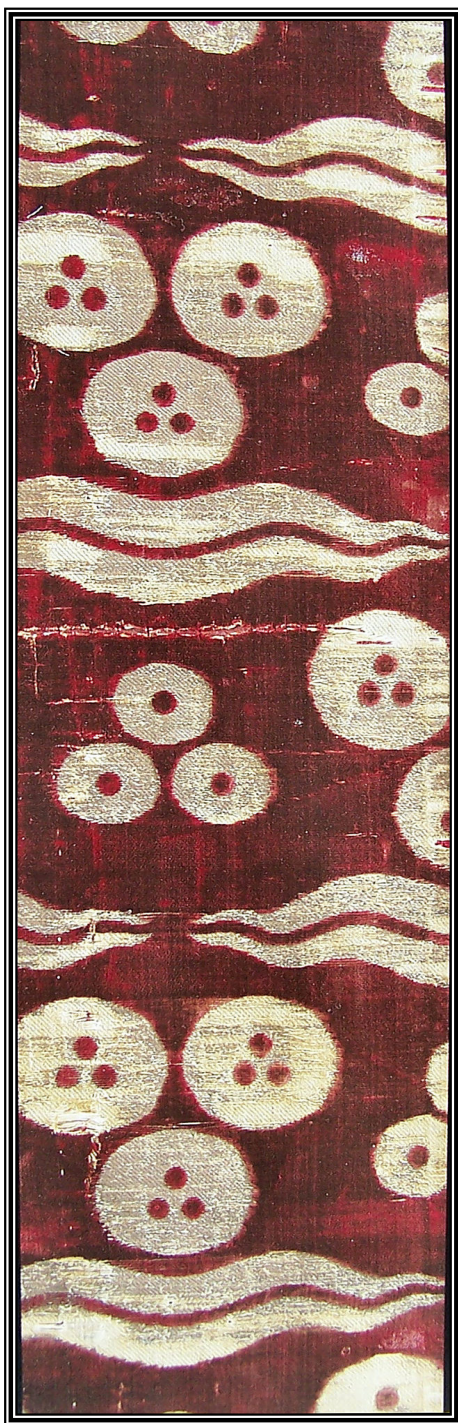
Hatayi Grubu: “ilüfer, şakayık ve çiçek tomurcukları ve meyvalarının üsluplaştırılmış şekilleri genellikle hatayi terimi ile belirtilir. Hançer yaprakları ile beraber bu biçimlere yer veren süslemelere eskiden beri hatayi üslubu denilmektedir.16.y.y.’ın ilk çeyreğinden sonra görülen saz üslubunun ana nüvesini oluşturan hatayi,hançer yaprakları ile beraber kompleks bir kompozisyon meydana getirmiştir.”⁴⁰

Taç Motifi : 16.y.y.’dan itibaren saray kumaşlarında kullanılmıştır.Taç motifinin, İtalyan kumaşların etkisiyle Türk kumaşlarında görülmeye başladığı düşünülür.Fakat taç motifinin doğudan mı yoksa batıdan mı geldiği tartışma konusu olabilir. Çünkü doğuda Sasani sanatından başlamak üzere Anadolu, Selçuklu dönemi Konya’daki taş kabartmalardaki peri tasvirlerinin başları taçlarla süslenmiştir.Taç motifi bilhassa birleşik oval desen gösteren çatmalarda bantların birleştiği yerlerde çok başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Taç motifli desenli kumaşları Osmanlı kumaş sanatının uluslararası niteliği içinde, dış piyasaya hakim olma arzusundan, batı zevkine hitap etmek isteğinden kaynaklandığı arşiv belgelerinden anlaşılır.⁴¹

³⁹,Nevber GÜRSU, Türk Dokumacılık Sanatı ,Redhouse Yayınevi,İstanbul,1988,s:163

⁴⁰ a.g.e.,s:162

⁴¹ a.g.e.s:165

Fotoğraf 7

Fotoğraf 7

Cinsi:.....Çatma Dokuma Parçası

Dönemi:.....15.yüzyılın ikinci yarısı

Boyutları:.....16,5 cm x 60 cm

SHM env.no:.....17621-D.258

“Şaşırtmalı düzende (bkz. s:98) iki farklı çintemani motifi ve kaplan postu çizgileri deseni oluşturur.Erken tarihli ve oldukça kaliteli bir dokumadır. Bursalı kadife dokuyucuları çintemani motifini çok sık kullanmışlardır ve bu motif 16.yy.dan itibaren İstanbul’daki kemha dokumacılarının da severek kullandığı bir motif olmuştur. Dokumadan çiniye, tezhipten ahşaba kadar bazen güç simgesi olarak, bazen de salt dekoratif amaçla uygulanmıştır.”⁴²

⁴² Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:58

Fotoğraf 8

Fotoğraf 8

Cinsi.....Çatma Dokuma

Dönemi.....17.yüzyıl ilk yarısı

Boyutları.....61 cm x 87 cm

SHM env.no:.....9332-D.2

“Dokumanın desenini düz sıralar halinde sıralanan sekiz dilimli madalyonlar oluşturur.Madalyonların içinde,bir merkezden çıkan lale ile dönüşümlü olarak yerleştirilmiş sümbüller bulunur.Yaprakların aralarına,boşluklarla uyum sağlayacak şekilde oturtulmuş,rozet çiçek ve ona dört yandan bağlanan stilize edilmiş yaprak motifleri yerleştirilmiştir.”⁴³

⁴³ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:64

Fotoğraf 9

Fotoğraf 9

Cinsi.....Çatma Dokuma

Dönemi.....17.yüzyıl ikinci yarısı

Boyutları.....58,5 cm x 128,5 cm

SHM env.no:.....11640-D.132

“Birinden diğere açılan ve sonsuza giden oval madalyon şemasındadır.Madalyonlar dönüşümlü olarak rozetler ve taşlarla birbirine bağlanır.Madalyonların içini büyük birer hatayi motifi ve etrafını ikili gruplar halinde laleler çevirir.”⁴⁴

⁴⁴ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:66

Fotoğraf 10

Fotoğraf 10

Cinsi.....Çatma Dokuma

Dönemi.....17.yüzyıl ikinci yarısı

Boyutları.....62,5 cm x 170 cm

SHM env.no:.....15862-D.242

“Birinden diğetine açılan ve sonsuza giden madalyon şemasındadır.Madalyonlar taşlarla birbirine bağlanır.Madalyonların içini büyük birer hatayi motifi ile etrafını dönerek çeviren dönüşümlü düzende laleler ve karanfiller doldurur.”⁴⁵

⁴⁵ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:68

Fotoğraf 11

Fotoğraf 11

Cinsi.....Çatma Dokuma

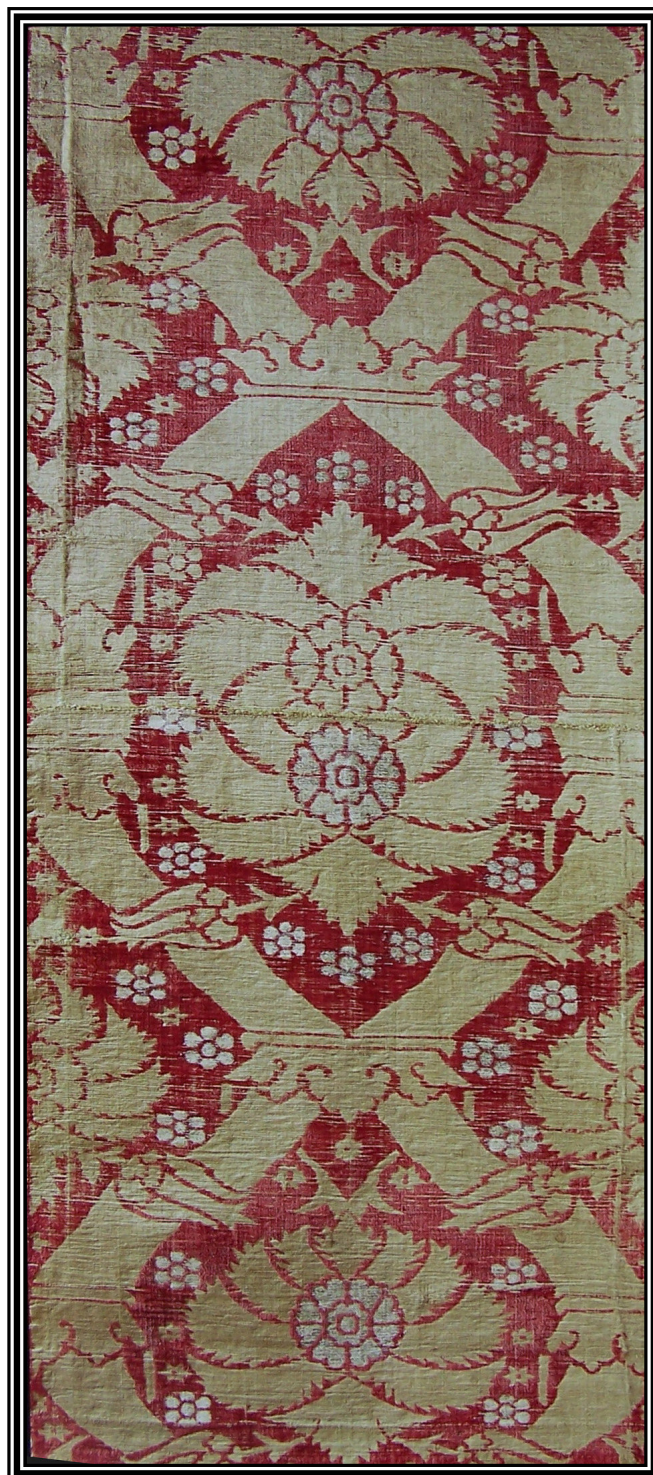
Dönemi.....17.yüzyıl ikinci yarısı

Boyutları.....61 cm x 145 cm

SHM env.no:.....10574-D.130

“Birinden diğere açılan ve sonsuza giden madalyon şemasındadır.Madalyonlar taçlarla birbirine bağlanır.Madalyonların içini büyük birer stilize edilmiş hurma ağacı ve etrafını küçük rozetler çevirir.”⁴⁶

⁴⁶ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:70

Fotoğraf 12

Fotoğraf 12

Cinsi.....Çatma Dokuma

Dönemi.....17.yüzyıl ikinci yarısı

Boyutları.....58 cm x 156 cm

SHM env.no:.....11639-D.131

“İki parça kumaş ortadan eklidir.Birbirinden diğerine açılan ve sonsuza giden madalyon şemasındadır.Madalyonlar taçlarla birbirine bağlanır.Madalyonların içini büyük birer stilize edilmiş hurma ağacı ve etrafını yoğun olarak küçük rozetler çevirir.”⁴⁷

⁴⁷ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:72

Fotoğraf 13

Fotoğraf 13

Cinsi.....Çatma Dokuma

Dönemi.....17.yüzyıl ikinci yarısı

Boyutları.....60 cm x 107 cm

SHM env.no:.....12189-D.177

“Birinden diğetine açılan ve sonsuza giden madalyon şemasında olup madalyonlar taçlarla birbirine bağlanır.Madalyonların içini stilize edilmiş büyük birer yelpaze şeklinde karanfil doldurur.Bu karanfilin etrafını dönüşümlü olarak küçük lale ve karanfiller çevirir.”⁴⁸

⁴⁸ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:74

Fotoğraf 14

Fotoğraf 14

Cinsi.....Çatma Dokuma

Dönemi.....17.yüzyılın ortaları

Boyutları.....61 cm x 147 cm

SHM env.no:.....15388-D.224

“Birinden diğetine açılan ve sonsuza giden madalyon şemasında olup, madalyonlar diğere örneklere göre küçüktür. Madalyonların içinde stilize edilmiş iri bir yaprak yer alır. Yaprığın içi, bir kökten çıkan simetrik olarak yerleştirilmiş gül ve karanfillerle doludur. Bu desenin etrafını sık yerleştirilmiş, küçük rozetler çevirir.”⁴⁹

⁴⁹ Hülya Bilgi, Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2007, s:78

Fotoğraf 15

Fotoğraf 15

Cinsi.....Çatma Pano
Dönemi.....17.yüzyılın ortaları
Boyutları.....118 cm x 149 cm
SHM env.no:.....9079-HK.1474

“Kare şeklindeki dokuma pano, iki parçasının boydan eklenmesiyle yapılmıştır. Etrafını çeviren bordürle kapalı bir kompozisyon oluşturur. Bordürde yan yana dizilmiş, rozetlerden oluşan bir su dolaşır. Ana zemin, birinden diğerine açılan ve sonsuza giden oval madalyon şemasındadır. Madalyonların içinde stilize edilmiş bir küçük hurma ağacı yer alır. Konturlarını ise, küçük rozetlerin oluşturduğu bir su dolaşır.”⁵⁰

⁵⁰ Hülya Bilgi, Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2007, s:80

Fotoğraf 16

Fotoğraf 16

Cinsi.....Çatma Dokuma

Dönemi.....17.yüzyıl

Boyutları.....102 cm x 115 cm

SHM env.no:.....15389-D.225

“Bu pano, iki en kumaşın boydan eklenmesiyle yapılmıştır. Ana zemini kaydırmalı eksen üzerinde sıralanmış içi güneş ışıklı, yuvarlak madalyonlarla, bunları alttan ve üstten çeviren iri kıvrık yapraklar doldurur. Yaprakların içi, ince bir sıra küçük rozet dizisiyle ikiye ayrılmıştır.”⁵¹

⁵¹ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:82

Fotoğraf 17

Fotoğraf 17

Cinsi.....Çatma Dokuma

Dönemi.....16.yüzyıl

Boyutları.....51 cm x 163 cm

SHM env.no:.....17623-D.260

“Birinden diğerine açılan ve sonsuza giden madalyon şemasındadır. Madalyonlar dört palmet motifi ile oluşturulmuş olup birleşme yerlerinde de palmet motifi vardır. Madalyonların içinde konturları küçük palmetlerle yapılmış damla motifleri ile onları çevreleyen çintemani ve kaplan postu çizgisi görülür.”⁵²

⁵² Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:84

Fotoğraf 18

Fotoğraf 18

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....17.yüzyılın ilk yarısı

Boyutları.....61,5 cm x 107 cm

SHM env.no:.....9375-D.7

“Kısa kenarları,altı nişli ve nişlerin içi stilize edilmiş birer çiçek motifli bordürle sınırlandırılmıştır. Ana zemini kaydırmalı eksen üzerinde sıralanmış yelpaze şeklindeki karanfiller doldurur.”⁵³

⁵³ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:90

Fotoğraf 19

Fotoğraf 19

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....17.yüzyıl

Boyutları.....61,5 cm x 103,5 cm

SHM env.no:.....9074-HK.1469

“Kısa kenarları, altı nişli ve nişlerin içi stilize edilmiş birer gül motifli bordürle sınırlandırılmıştır. Ortada, içi güneş ışınlarıyla doldurulmuş yuvarlak madalyon yer alır. Bu madalyonun etrafını dört yaprak çevreler. Yaprakların içi sümbüllerle doldurulmuştur. Köşelerde çeyrek madalyonlu köşebentler yer alır.”⁵⁴

⁵⁴ Hülya Bilgi, Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2007, s:92

Fotoğraf 20

Fotoğraf 20

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....17.yüzyılın ilk yarısı

Boyutları.....63cm x 103 cm

SHM env.no:.....10384-D.121

“Kısa kenarları,altı nişli ve nişlerin içi stilize edilmiş birer gül motifli bordürle sınırlandırılmıştır. Ortada, içi güneş ışınlarıyla doldurulmuş yuvarlak madalyon yer alır.Bu madalyonun alt ve üstünden çıkan ikişer dal, köşelerde stilize edilmiş karanfillerle son bulur. Madalyonun etrafındaki zemin boşluğu,içi sümbüllerle doldurulmuş yapraklarla zenginleşir.”⁵⁵

⁵⁵ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:94

Fotoğraf 21

Fotoğraf 21

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....17.yüzyılın ilk yarısı

Boyutları.....62 cm x 104 cm

SHM env.no:.....10385-D.122

“Kısa kenarları, altı nişli ve nişlerin içi stilize edilmiş birer gül motifli bordürle sınırlandırılmıştır. Ortada, içi güneş ışınlarıyla doldurulmuş yuvarlak madalyon yer alır.Bu madalyonun alt ve üstünde lale motifi görülür. Madalyonun alt ve üstünden çıkan ikişer dal köşelerde stilize edilmiş çınar yapraklarıyla ve karanfil motifleriyle son bulur. Madalyonun etrafındaki zemin boşluğu rozetlerle zenginleştirilmiştir.”⁵⁶

⁵⁶ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:96

Fotoğraf 22

Fotoğraf 22

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....17.yüzyılın ilk yarısı

Boyutları.....62 cm x 104 cm

SHM env.no:.....10385-D.122

“Kısa kenarları, altı nişli ve nişlerin içi stilize edilmiş birer gül motifli bordürle sınırlandırılmıştır. Ortada, içi güneş ışınlarıyla doldurulmuş yuvarlak madalyon yer alır. Bu madalyonun alt ve üstünde birer karanfil motifi görülür. İki yanından çıkan ikişer dal köşelerde stilize edilmiş lale ve kozalak motifleriyle son bulur. Etrafını stilize edilmiş kozalak,karanfil ve rozetlerden oluşan bir bordür dolaşır.”⁵⁷

⁵⁷ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:98

Fotoğraf 23

Fotoğraf 23

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....17.yüzyılın ikinci yarısı

Boyutları.....62,5 cm x 106 cm

SHM env.no:.....9374-D.6

“Kısa kenarları, altı nişli ve nişlerin içi stilize edilmiş birer gül motifli bordürle sınırlandırılmıştır. Ortadaki merkezi madalyonun içi, ışınsal olarak tavuskuşu kuyruğu deseniyle doldurulmuştur.Bu madalyonun alt ve üstünde hançeri yapraklardan çıkan karanfiller vardır. Etrafını hançeri yaprakların kavradığı karanfil ve aralarında sümbül motiflerinin dönüşümlü olarak sıralandığı bir bordür dolaşır.”⁵⁸

⁵⁸ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:100

Fotoğraf 24

Fotoğraf 24

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....17.yüzyılın ikinci yarısı

Boyutları.....62 cm x 104 cm

SHM env.no:.....13984-D.193

“Kısa kenarları, altı nişli ve nişlerin içi stilize edilmiş birer gül motifli bordürle sınırlandırılmıştır.Ortada, Mührü Süleyman şeklinde sekiz köşeli merkezi bir madalyon yer alır.Ana zeminde köşelerde birer köşebent bulunur. Bu köşebentlerden merkeze doğru uzanan birer lale ile küçük çiçekler ana zemini zenginleştirir.Etrafını stilize edilmiş kozalak ve rozetlerin dönüşümlü olarak sıralandığı bir bordür dolaşır.”⁵⁹

⁵⁹ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:102

Fotoğraf 25

Fotoğraf 25

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

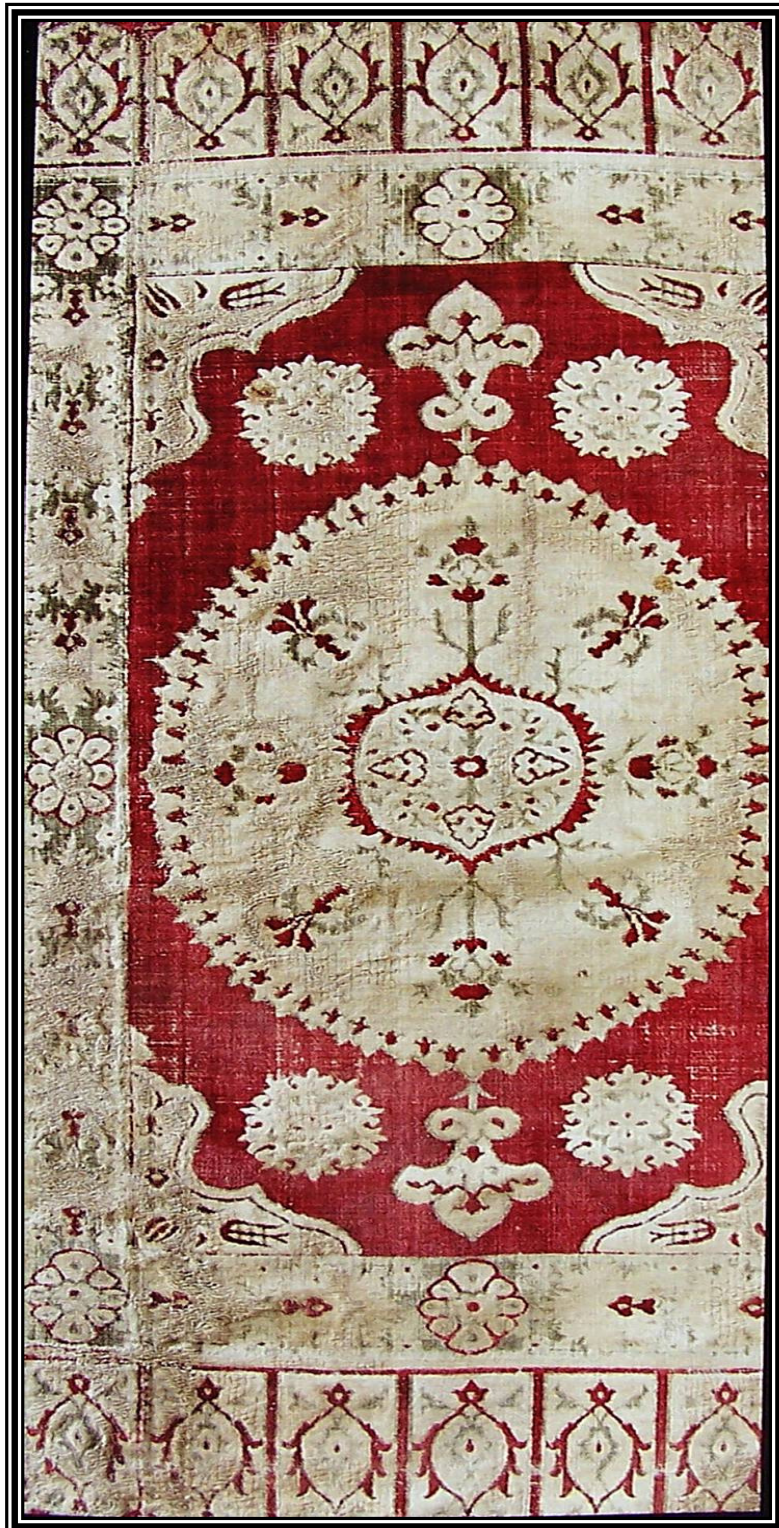
Dönemi.....17.yüzyılın ikinci yarısı

Boyutları.....62,5 cm x 121 cm

SHM env.no:.....15354-D.214

“Kısa kenarları, altı nişli ve nişlerin içi stilize edilmiş birer gül motifli bordürle sınırlandırılmıştır. Ortada, içi güneş ışınlarıyla doldurulmuş salbekli şemse motifi çerçeve içine alınmıştır. Köşebentler ile lale dalı motifi çevreler. Kenarları rozet çiçeklerin oluşturduğu bir bordür dolaşır.”⁶⁰

⁶⁰ Hülya Bilgi, Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2007, s:104

Fotoğraf 26

Fotoğraf 26

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....17.yüzyılın ikinci yarısı

Boyutları.....57 cm x 150 cm

SHM env.no:.....15386-D.222

“Bu eser gerek ölçüleri, gerek bordürsüz uzun kenarları bakımından diğer örneklerden ayrılır.Uzun kenarlarından biri yaklaşık 5 cm kadar kesilmiştir.Kısa kenarlarında bulunan altı nişin içi stilize edilmiş birer çiçek motifiyle doludur. Ortadaki salbekli şemsenin içi bir merkezden dönerek yerleştirilen stilize çiçeklerle bezelidir. Şemsenin üst ve alt kenarlarında ikişer rozet yer alır. Ana zemini, köşelerdeki köşebentler zenginleştirir.”⁶¹

⁶¹ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:106

Fotoğraf 27

Fotoğraf 27

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....17.yüzyıl

Boyutları.....65 cm x 122 cm

SHM env.no:.....9077-HK.1472

“Kısa kenarları, altı nişli ve nişlerin içi stilize edilmiş birer karanfil motili bordürle sınırlandırılmıştır. Ana zeminde merkezi madalyondan köşelere doğru uzanan iri laleler ve aralarındaki stilize edilmiş karanfiller yer alır. Etrafını stilize edilmiş bir çiçek suyu bordür halinde dolaşır.”⁶²

⁶² Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:108

Fotoğraf 28

Fotoğraf 28

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....17.yüzyıl

Boyutları.....65,5 cm x 120 cm

SHM env.no:.....14069-D.194

“Kısa kenarları, altı nişli ve nişlerin içi stilize edilmiş birer gül motifli bordürle sınırlandırılmıştır. Ana zemini kaydırmalı eksen üzerinde sıralanmış sekiz köşeli yıldız benzer motifler doldurur. Bunların aralarında boşluklarla uyum sağlayarak yerleştirilmiş, stilize edilmiş, küçük hurma ağaçları yer alır.Yıldızların içi lale ve karanfillerle süslenmiştir.”⁶³

⁶³ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:110

Fotoğraf 29

Fotoğraf 29

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....18.yüzyılın sonu

Boyutları.....65,5 cm x 137,5 cm

SHM env.no:.....10448-D.124

“Kısa kenarları, yedi nişli ve nişlerin içi stilize edilmiş birer renkli çiçekle doludur. Ayaklı bir vazodan çıkan ve simetrik olarak iki yana doğru açılan gül, gül goncası, zambak, lale, karanfil ve stilize çiçekler tüm yüzeyi kaplamaktadır. Köşebentleri bir daldan çıkan karanfil ve lale motifleri doldurur. Klaptan zemin üzerine, desenin bordo ve yeşil rengin canlı tonlarıyla dokunması, 18.yüzyılın karakteristik özelliğidir.”⁶⁴

⁶⁴ Hülya Bilgi, Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2007, s:112

Fotoğraf 30

Fotoğraf 30

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....18.yüzyılın sonu

Boyutları.....61,5 cm x 106,5 cm

SHM env.no:.....17542-D.251

“Klasik yastık şemasından farklı olarak iki uçta, nişli bordür yer almamakta ve onun yerine üç adet üçlü çiçek topluluğu yer almaktadır. Dikdörtgen çerçeve içinde ortada salbekli şemse motifi, dört köşede birer çiçekli dal görülür. İki uzun kenardaki bordür yeşil ve kirli sarı renkte olmak üzere üç renk ipek iplik ve klaptanla dokunmuştur.”⁶⁵

⁶⁵ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:114

Fotoğraf 31

Fotoğraf 31

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....19.yüzyıl,Avrupa

Boyutları.....58,5 cm x 141 cm

SHM env.no:.....11642-D.134

“Avrupa’da Türk yastık desenlerini taklit ederek yapılan bir dokumadır. Kısa kenarları üç nişli ve nişlerin içi stilize edilmiş birer bitki motifiyle doludur. Ana zeminde, ortada stilize edilmiş bir merkezi motiften gelişen hançeri yapraklarla iki yana doğru gelişen basık oval bir madalyon görülür. Uzatılmış bu oval madalyonu, dört tarafından çevreleyen dört iri hançeri yaprak zenginleştirir. Bu yapraklardan köşelere doğru kıvrılan birer lale, köşeleri doldurur.”⁶⁶

⁶⁶ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:116

Fotoğraf 32

Fotoğraf 32

Cinsi.....Çatma Dokuma Parçası

Dönemi.....18.yüzyıl

Boyutları.....16 cm x 122 cm

SHM env.no:.....12176-D.175

“16 cm eninde bir duvar askısının veya yastık yüzünün uzun kenar bordürü olarak dokunmuş olmalıdır. Zemin klaptan, desenler havlı yüzeydir. İçleri çiçekli birer dal ile dolgulanmış olan iki nişten oluşan motif üst üste yedi kere tekrar edilmiş olup en üstteki motif ortadan kesiktir. Yastık yüzlerinin iki kısa kenarında yatay yüzeyde gördüğümüz nişli bordür, bu örnekte dikey düzendedir.”⁶⁷

⁶⁷ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:120

Fotoğraf 33

Fotoğraf 33

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

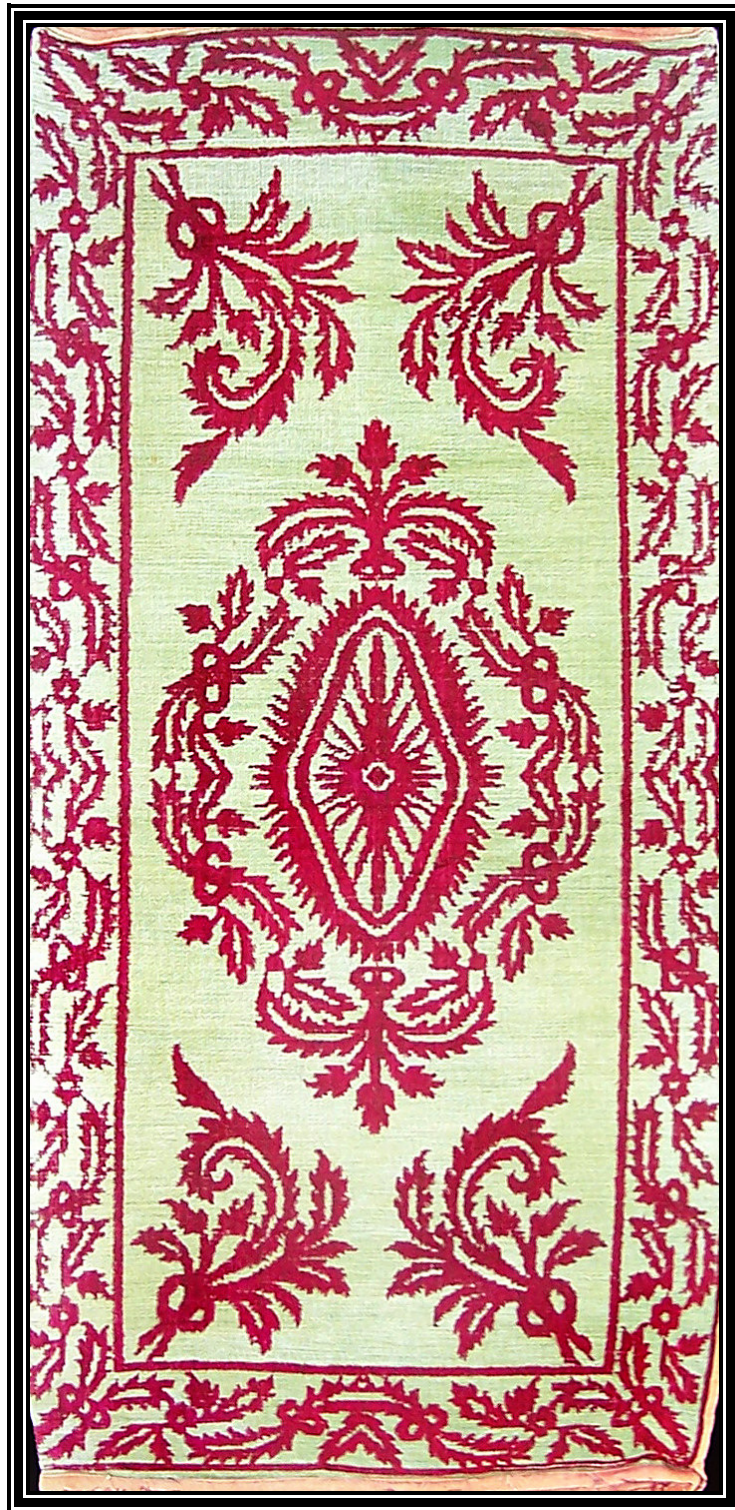
Dönemi.....19.yüzyıl,Üsküdar

Boyutları.....69 cm x 119 cm

SHM env.no:.....17629-D.266

“Klaptanla dokunmuş krem rengi zemin üzerinde koyu yeşil ve bordo rengin hakim olduğu yastık yüzünde, klasik şemadan farklı bir düzen hakimdir. Desenler batı etkisinde olup, klasik bordürün yerini, kenarları çepeçevre çeviren dalgalı bir çiçek suyu almıştır. Merkezde oval madalyon şeklinde istiflenmiş çiçek motifleri ve dört köşede birer çiçek buketi yer alır.”⁶⁸

⁶⁸ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:122

Fotoğraf 34

Fotoğraf 34

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

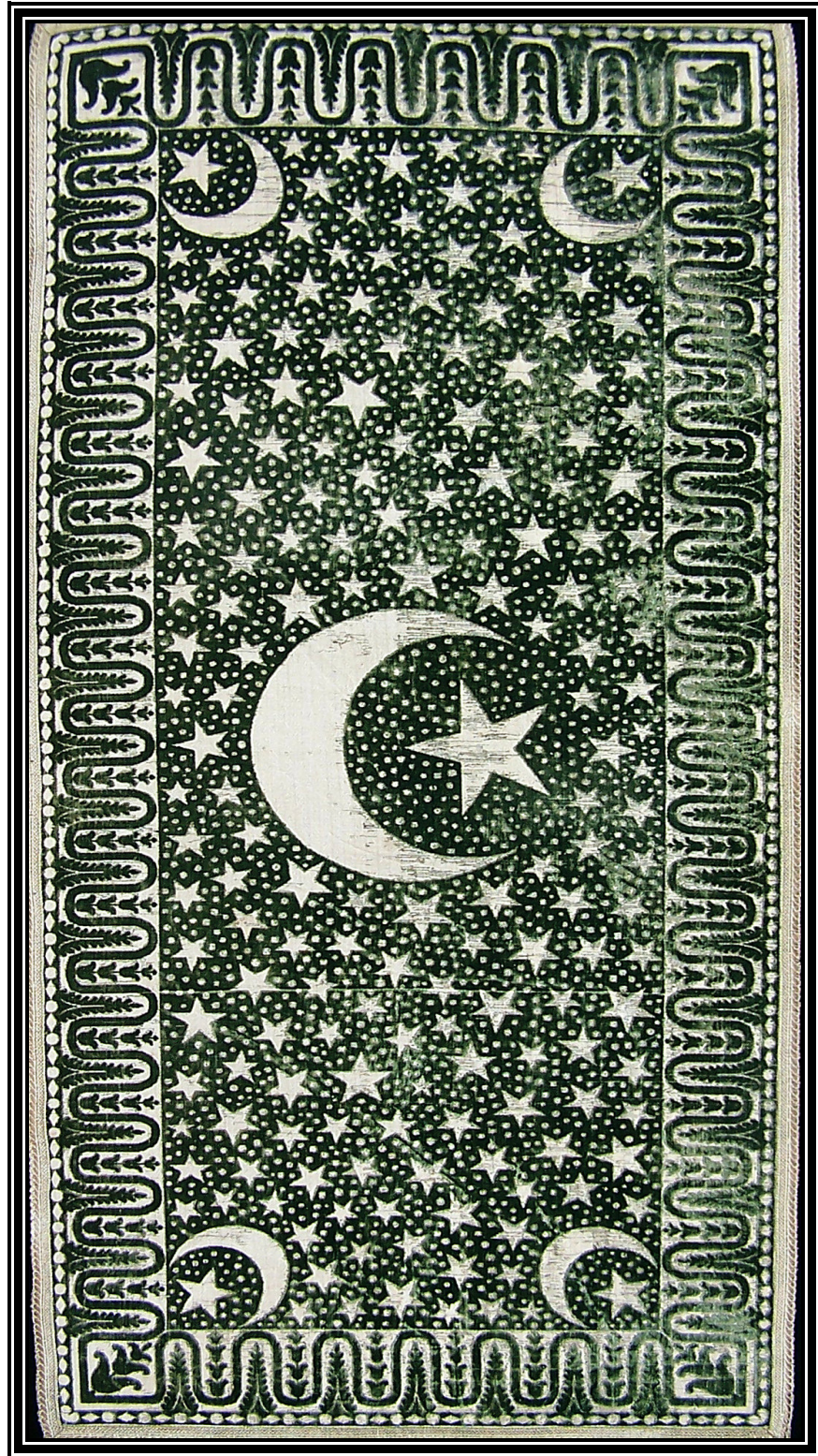
Dönemi.....19.yüzyıl,Hereke

Boyutları.....44,5 cm x 92,5 cm

SHM env.no:.....15404-D.236

“Bir sedir takımının altı yastığından biridir.Dikdörtgen motifi, onu çevreleyen çiçekli dallar ve dört köşede birer çiçek buketi yer alır. Kenar bordürü bitkisel motifli olup yaprak kıvrımlarıyla oluşturulmuştur.”⁶⁹

⁶⁹ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:124

Fotoğraf 35

Fotoğraf 35

Cinsi.....Çatma Yastık Yüzü

Dönemi.....19.yüzyıl,Hereke

Boyutları.....55 cm x 116 cm

SHM env.no:.....2540-D.81

“Merkezde büyük, dört köşede küçük ay-yıldız ve zeminde küçüklü büyüklü yıldızlar ve küçük beneklerle boşluk bırakılmadan dolgulanmıştır. Kenar bordürü, dalgalı kıvrımın arasındaki stilize yapraklar ve bir dal üzerinde dizili dört küçük laleden oluşmaktadır.Yeşil renkte zemin üzerinde motifler klaptanla dokunmuştur.”⁷⁰

⁷⁰ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:126

Fotoğraf 36

Fotoğraf 36

Cinsi.....Çatma Döşemelik Dokuma

Dönemi.....19.yüzyılın sonu,Hereke

Boyutları.....52,5 cm x 297 cm

SHM env.no:.....9418-D.117

“Krem renk zemin üzerine,koyu kırmızı,kenarları dilimli eşkenar dörtgen motifleri birbirini takip eder.”⁷¹

⁷¹ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:132

Fotoğraf 37

Fotoğraf 37

Cinsi.....Çatma Döşemelik Dokuma

Dönemi.....19.yüzyılın sonu,Hereke

Boyutları.....45 cm x 117 cm

SHM env.no:.....14196-D.198

“Açık mavi zemin üzerine, bordo renkte eşkenar dörtgen motifleri birbirini takip eder ve aralarda içleri kafes taramalı küçük eşkenar dörtgenler bulunur.”⁷²

⁷² Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:134

Fotoğraf 38

Fotoğraf 38

Cinsi.....Çatma Sedir Eteği

Dönemi.....19.yüzyılın sonu

Boyutları.....48 cm x 300 cm

SHM env.no:.....9415-D.116

“Sedir eteği olarak dokunmuştur. Bütün etek boyunun alt kenarı, düğüm yaparak giden bir asma dalı ve aralarda yukarıya doğru yükselen kıvrık dal üzerinde asma yaprakları deseni oluşturur.Alttan ince, düz bir çizgi ile sınırlandırılmıştır.”⁷³

⁷³ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:136

Fotoğraf 39

Fotoğraf 39

Cinsi.....Çatma Döşemelik Dokuma

Dönemi.....20.yüzyılın başı

Boyutları.....54,5 cm x 167 cm

SHM env.no:.....10386-D.123

“Kayan eksenler üzerinde küçük çiçekli dallar ve rozet çiçekler deseni oluşturur.”⁷⁴

⁷⁴ Hülya Bilgi,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:138

2.2.2 Kemha Kumaşların Desen ve Kompozisyon Özellikleri

“Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonunda on üç adet kemha dokuma vardır. Bu dokumaların üzerinde, dolaşmalı düzen, şaşırtmalı düzende oval madalyon şemasının farklı yorumlarla başarılı olarak uygulandığı görülür.

Osmanlı ipeklerinde en belirgin özellik kumaşın eninde ve boyunda desenin, tekrarlanan bir kalıp oluşturacak şekilde dizilmiş olmasıdır. Motif repertuarı geniş olmakla birlikte desen düzenlemeleri oldukça kısıtlıydı. Klasik dönem Osmanlı dokumalarında başlıca bezeme motifi, saray ve Osmanlı toplumundaki doğa sevgisine bağlı olarak çiçeklerdir. Lale, karanfil, sümbül, gül, hatayi, nar, çam kozalağı, bahar dalları, hançer şeklinde yapraklar ve çınar yaprakları en sık kullanılan motiflerdi. Bu motifler, simetri ve sonsuzluk prensibine bağlı kalınarak, belirli kompozisyon şemaları içinde kayan eksenler üzerinde veya madalyonlar içinde yer alırdı. Dokumalarda en sık kullanılan renk, güvezi denilen koyu kırmızıdır. Birbirine zıt renklerde inanılmaz bir ahenk yaratılmış ve motiflerin kenarları genellikle tahrirlenmiştir.”⁷⁵

“Oval madalyonlu şema, kemhalara has bir desendir ve 16.yy. Osmanlı kumaşları arasında en çok bilinen , göze çarpan grubu oluşturur. Oval madalyon şeması gösteren kemhaların bariz özellikleri sadelik içinde ihtişam, monoton şema içinde daima değişen süsleme ile detayların çok tutucu bir çerçeve içinde ele alınmasıdır. Şemselerin içi neşeli ve renk renk çiçek ve motiflerle canlı bir görünüşte olup, ana şema daima aynı tarzda kalmıştır.”⁷⁶

“Osmanlı kumaş desencileri, düzeni, yani kumaşın eni ve boyunca motiflerin yerleşimini, desenin en önemli özelliği olarak kullanırlardı. Bu vurgu, Türk ipeklerini, diğer kültürlerin genellikle düzeni gizleyen bir yaklaşım izleyen

⁷⁵ Hülya Bilgi, Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2007, s:13

⁷⁶ Türk Dokumacılık Sanatı, Nevber Gürsu, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988

ürünlerinden ayırır. Osmanlı ipeklerinde görülen ve en kolay ayırt edilebilen düzen, şemse gibi bir ana motifin, şaşırtmalı sıralarda yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur . Bu desenler her zaman simetriktir ve genellikle ana motifler bir şemsenin içinde çerçevelenmiştir. Ancak desenciler, bu şemseleri kendi içlerinde bölerek, düz ya da bezenmiş zeminlere yerleştirerek, ya da çerçeveleri çift kullanarak, sayısız çeşit yaratmışlardır.

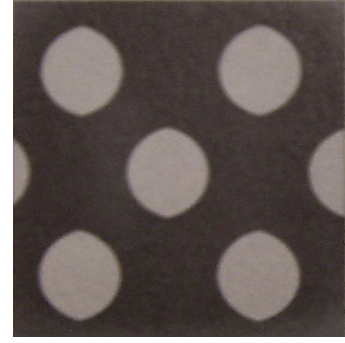
Şaşırtmalı sıralarda yerleştirilmiş motiflerin oluşturduğu düzen, seraser, kadife ve kemha olmak üzere üç ana dokuma tekniğinde de kullanılmıştır. Ancak desencilerin olağanüstü yaratıcılıkları en çok kemhalarda görülür. İkinci en çok kullanılan düzen dolaşmalı düzendir. Bu dolaşmalı dallar bağımsız asimetric desenlerin dayanağıdır. Çiçek ya da yaprak gibi ikincil motiflerin dallara yerleşimi, çok sayıda farklı etki yaratır. Bu motifler, bir dalın üzerine de yerleştirilebildikleri gibi, yanlarında, ya da çapraz olarak üstlerinde de olabilirler. Bazı nadir durumlarda, iki dalın birbirine sarıldığı görülür.

Dolaşmalı düzen, seraser ve kadifelerde nadiren görülür. Üçüncü ve daha az kullanılan bir kategori, ana motiflerin, yine şaşırtmalı olarak yerleştirildikleri yatay düzendir. Ancak burada vurgulanan, yana doğru uzanan ve motifi bazen çerçeveleyen kafesleri andıran dallardır. Bu motifler, birleştikleri noktalarda yer alan ve ters yönlere bakan ikincil motiflerle, birbirlerine bağlanabilirler. Bu düzen, en çok kadife desencileri ve bazen de kemha desencileri tarafından kullanılmıştır. Şaşırtmalı sıralarda yerleştirilmiş şemse şemalarıyla karıştırılabilirse de, çift şemseli düzenler dışında, şaşırtmalı düzende ana motif, hiçbir zaman bağlantı noktalarına yerleştirilmez.”⁷⁷

⁷⁷ Nurhan Atasoy, İpek-Osmanlı Dokuma Sanatı, TEB İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2001, s:208

Şekil 1
“Dolaşmalı Düzen”⁷⁸

Şekil 2
“Şaşırtmalı Düzen”⁷⁹

Şekil 3
“Şaşırtmalı Düzen
Birbirine bağlı şemse şeması”⁸⁰

Şekil 4
“Şaşırtmalı düzen
Birbirine bağlı çift şemse şeması”⁸¹

⁷⁸ a.g.e.s:204

⁷⁹ a.g.e.s:204

⁸⁰ a.g.e.s:204

⁸¹ a.g.e. s:204

Fotoğraf 40

Fotoğraf 40

Cinsi.....Kemha Parçası

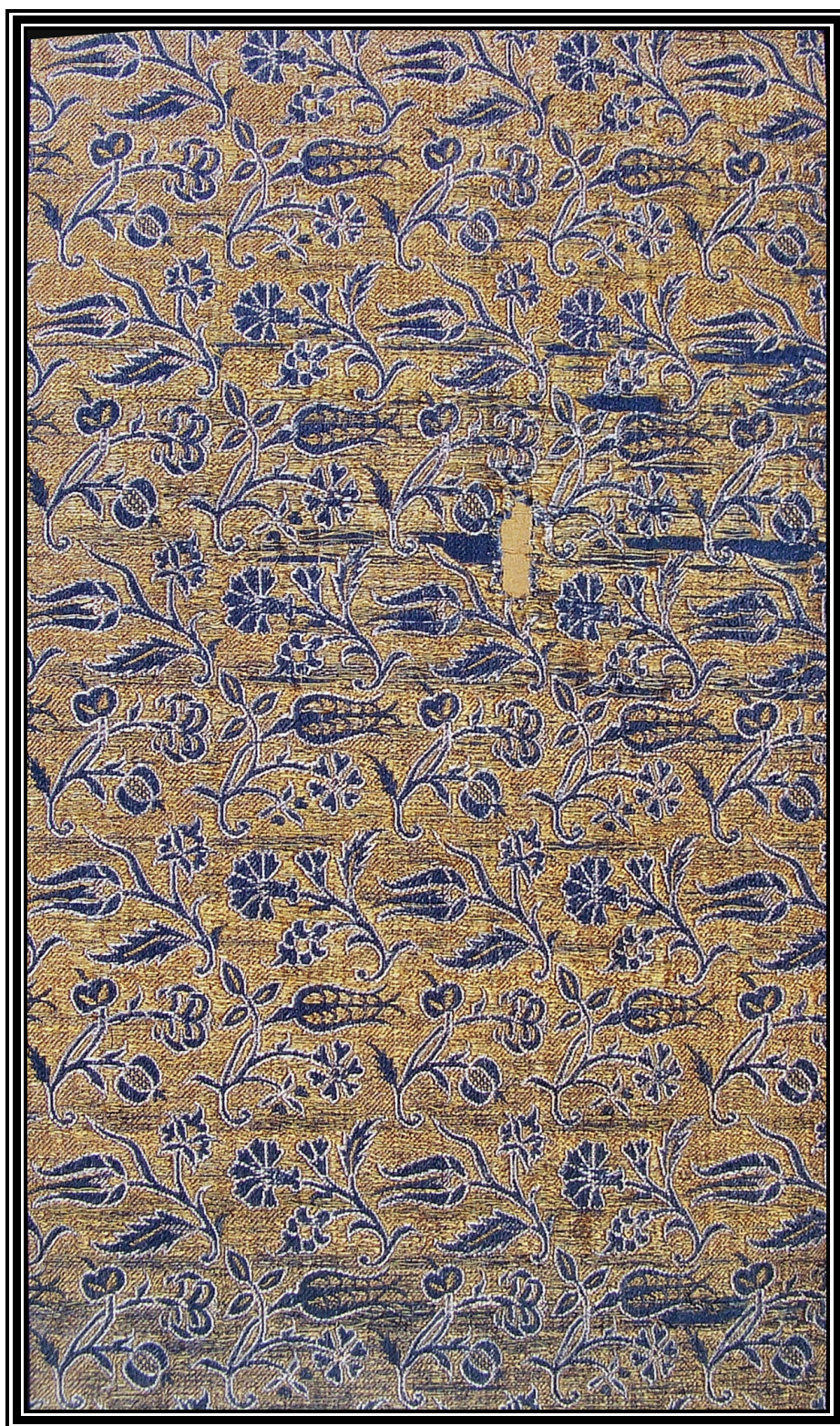
Dönemi.....16.yüzyılın üçüncü çeyreği

Boyutları.....47 cm x 60 cm

SHM env.no:.....17624-D.261

“Dolaşmalı düzende (bkz. s:98)önce sola, sonra sağa rüzgardan salındığı izlenimi veren iki değişik lale ve iki değişik saz yaprak tekrarlanarak deseni oluşturur.Osmanlı kemha desenleri arasında en gösterişli örneklerden biridir.Kemha dokumacıları dolaşmalı düzendeki bu kompozisyonu farklı yorumlarla çok sık tekrarlamışlar ve 18.yy.’a kadar uzanan zaman dilimi içinde etkileyici örnekler dokumuşlardır.Bu kompozisyon düzeni işlemlerde de kullanılmıştır.Yüksek atkı sayısı ve kullanılan renk ile kalitesi yüksek bir dokumadır.”⁸²

⁸² Hülya BİLGİ,Osmanlı İpekli Dokumaları Çatma ve Kemha,Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi,İstanbul,2007,s:24

Fotoğraf 41

Fotoğraf 41

Cinsi.....Kemha Parçası

Dönemi.....17.yüzyılın ilk yarısı

Boyutları.....30 cm x 60 cm

SHM env.no:.....9333-D.3

“Dolaşmalı düzende (bkz. s:98), iki yatay sırada farklı yöne bakan çiçekli dallar tekrarlanarak deseni oluşturur. Bu çiçekler arasında lale, karanfil,gül goncası, nar ve sümbül görülür. Küçük olarak çalışılmış olan bu desenler oldukça kalabalık ve klaptan kullanımıyla oldukça zengin görünümde dirler.”⁸³

⁸³a.g.e.,s:26

Fotoğraf 42

Fotoğraf 42

Cinsi.....Kemha Parçası

Dönemi.....17.yüzyılın ilk yarısı

Boyutları.....18,5 cm x 70,5 cm

SHM env.no:.....15368-D.219

“Dolaşmalı düzende (bkz.s:98),yatay sıralar halinde hatayi ve laleli çiçek buketleri altın yaldızlı klaptan zemin üzerinde yer alır.”⁸⁴

⁸⁴a.g.e.,s:28

Fotoğraf 43

Fotoğraf 43

Cinsi.....Kemha Parçası

Dönemi.....17.yüzyılın ilk yarısı

Boyutları.....18,5 cm x 70,5 cm

SHM env.no:.....15368-D.219

“Dolaşmalı düzende (bkz.s:98), her sırada farklı yöne bakan lale, hatayi, karanfil, rozet çiçekler ve yapraklarla oluşturulmuş yoğun bir bezeme görülür.”⁸⁵

⁸⁵ a.g.e.,s:30

Fotoğraf 44

Fotoğraf 44

Cinsi.....Kemha Bordür

Dönemi.....16.yüzyılın ortası

Boyutları.....10 cm x 287 cm

SHM env.no:.....17627-D.264

“Dört tezgah eni dokuma parçasının birbirine eklenmesiyle, bordür olarak kullanılmak üzere oluşturulmuştur.Hafif eğimli olarak büyük lale, gül goncaları, içlerinde mine çiçekleri olan dilimli şemse ve çiçekli dallar dokuma üzerinde dönüşümlü olarak tekrar edilir. Osmanlı desenleri arasında lale motifinin üstünlüğü, bu örnekte de desene hakim olmasından açıkça görülür.”⁸⁶

⁸⁶ a.g.e.,s:32

Fotoğraf 45

Fotoğraf 45

Cinsi.....Kemha Dokuma Parçası

Dönemi.....16.yüzyılın ortası

Boyutları.....67 cm x 117 cm

SHM env.no:.....17628-D.265

“İçleri bir kökten çıkan ve iki yana simetrik olarak açılan gül goncası, çark-ı felek, lale, sümbül, karanfiller ile dolgulanmış dilimli şemseler düz zemin üzerinde yüzer görünümündedir. Kemha dokumacılığında şemse şeması en sık rastlanan desen türüdür. Bu örnek ise şemse şemalı kemhaların en iyi ve erken tarihli örneklerindedir.”⁸⁷

⁸⁷ a.g.e.,s:34

Fotoğraf 46

Fotoğraf 46

Cinsi.....Kemha Dokuma Parçası

Dönemi.....16.yüzyılın ikinci yarısı

Boyutları.....76 cm x 157 cm

SHM env.no:.....17625-D.262

“Birinden diğerine açılan ve sonsuza giden oval madalyon şemasındadır.İçinde nara benzeyen bir motif ve onun içinde mine çiçekleriyle çevrilmiş lale motifleri görülür.Madalyonların arasındaki zeminde küçük üçgen ya da dama motifleri tekrar edilmektedir ve bu motif İtalya’da dokunan ipekli dokumalardan örnek alınarak kullanılmıştır.”⁸⁸

⁸⁸ a.g.e.,s:36

Fotoğraf 47

Fotoğraf 47

Cinsi.....Kemha Dokuma Parçası

Dönemi.....16.yüzyılın ikinci yarısı

Boyutları.....64 cm x 56 cm

SHM env.no:.....10383-D.120

“Eni 32 cm olan iki parçanın birleştirilmesi ile oluşturulmuş bir kaftana ait sırt parçasıdır.Birbirine bağlı, oval madalyon şeması düzeninde,madalyonların içinde stilize kozalak motifleri, bordürlerde ise çintemani motifi yer alır.”⁸⁹

⁸⁹ a.g.e.,s:38

Fotoğraf 48

Fotoğraf 48

Cinsi.....Kemha Dokuma Parçası

Dönemi.....16.yüzyılın ikinci yarısı

Boyutları.....52 cm x 73 cm

SHM env.no:.....12177-D.176

“Birbirine bağlı, çerçevesi oval madalyon şeması içinde zemin yoğun olarak çiçeklerle bezelidir. Altın yıldızlı klaptan, kumaşın görüntüsüne hakimdir.”⁹⁰

⁹⁰ a.g.e.,s:40

Fotoğraf 49

Fotoğraf 49

Cinsi.....Kemha Dokuma Parçası

Dönemi.....16.yüzyılın ikinci yarısı

Boyutları.....66 cm x 175,5 cm

SHM env.no:.....13859-D.192

“Birinden diğerine açılan ve sonsuza giden oval madalyon şemasındadır. Birbirine bağlanan madalyonların içi bir kökten çıkan lale, karanfil ve mine çiçekleri ile bezelidir.”⁹¹

⁹¹ a.g.e.,s:42

Fotoğraf 50

Fotoğraf 50

Cinsi.....Kemha Dokuma Parçası

Dönemi.....17.yüzyılın ikinci yarısı

Boyutları.....34 cm x 68,5 cm

SHM env.no:.....15379-D.220

“Birbirine bağlı, oval madalyon şemasında, madalyonların içinde gül goncası, karanfil ve lalelerden oluşan çiçek buketi, bordürlerde ise çiçekler yer alır.”⁹²

⁹² a.g.e.,s:44

Fotoğraf 51

Fotoğraf 51

Cinsi.....Kemha Dokuma Parçası

Dönemi.....16.yüzyılın sonu

Boyutları.....76 cm x 153,5 cm

SHM env.no:.....9410-D.115

“Şaşırtmalı düzende (bkz.s:98) birbirine dallarla bağlanan iri hatayiler ve aralarda üç rozet çiçekle oluşturulmuş çintemani motifi yer alır.”⁹³

⁹³ a.g.e.,s:46

Fotoğraf 52

Fotoğraf 52

Cinsi.....Kemha Dokuma Parçası

Dönemi.....17.yüzyılın ilk yarısı

Boyutları.....66 cm x 145 cm

SHM env.no:.....17626-D.263

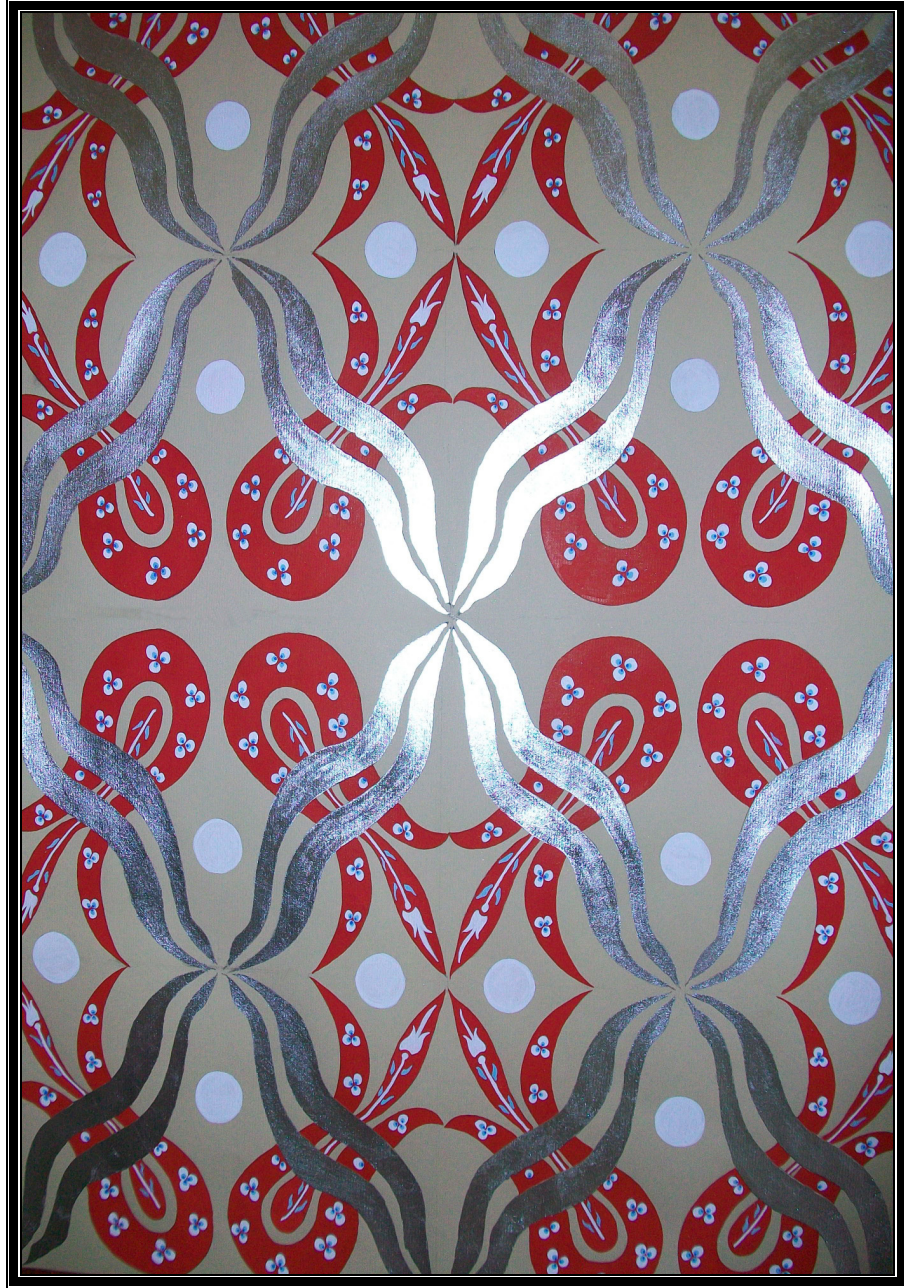
“Birbirine bağlı oval madalyon şeması içinde kaplan postu çizgisi, çintemani, lale, karanfil ve hançer yapraklı yoğun bezeme girift bir düzende yer alır.”⁹⁴

⁹⁴ a.g.e.,s:48

3.BÖLÜM

UYGULAMA ÇALIŞMALARI

3.1. TASARIM 1

Fotoğraf 53

50 x 70 cm boyutunda Canson kağıda yapılan tasarım, tezde yer alan Çatma ve Kemha kumaşların motiflerinden esinlenerek elde edilmiştir. Lale ve Çintemani motifi kullanılan tasarımda tam raport uygulanmıştır. Guaj boya ve yapıştırma gümüş kullanılmıştır. Kırmızı, mavi, lacivert, beyaz ve gümüş renkleri bulunmaktadır. Geçmişte kaftan ve döşemelik olarak kullanılan kumaşların motiflerinin günümüz dekorasyonunda önemli bir yere sahip olan duvar kağıdı olarak yeniden gündeme gelmesi düşünülmüştür. Aşağıdaki örnekte Paint Shop Pro programı ile sanal olarak duvar giydirmesi yapılmıştır.

Fotoğraf 54

3.2. TASARIM 2

Fotoğraf 55

50 x 70 cm boyutunda Canson kağıda yapılan tasarım, tezde yer alan Çatma yastık yüzü olarak adlandırılan bir grup kumaştan esinlenerek yapılmıştır.Lale, karanfil, sümbül ve yaprak motiflerinden oluşan tasarımda lale ve karanfillerin içleri üç benek motifleriyle süslenmiştir.Guaj kullanılan tasarımda bordo,lila,yeşil ve altın renkleri bulunmaktadır.Döşemelik kumaş olarak düşünülen tasarım,Paint Shop Pro programıyla sanal olarak bir koltuğa giydirilmiştir.

Fotoğraf 56

3.3. TASARIM 3

Fotoğraf 57

50 x 70 cm. boyutlarında Canson kağıda yapılan tasarım, tezde yer alan, sonsuza açılan madalyonların mantığından yola çıkılarak ,mimari eserlerde ve kitap sanatlarından olan minyatürlerde sıklıkla rastlanan sonsuza açılan yüzey bezeme motifleri içinde lale ve karanfil motifleriyle oluşmuştur. Mavi, açık mavi, gümüş, sarı, yeşil ve pembe renkleri kullanılmıştır. Malzeme olarak guaj boya ve simli kalem kullanılmıştır. Günümüz dekorasyonunda kullanılan duvar kağıdı olarak düşünülmüştür. Aşağıdaki örnekte Paint Shop Pro programı kullanılarak sanal olarak duvara uygulanmıştır.

Fotoğraf 58

SONUÇ

Osmanlı döneminde ilk müzecilik çalışmaları bugünkü müze kavramıyla aynı olmasa da ve müze adı geçmese de 1845-46 yıllarında İstanbul'a gelmiştir. 1830'lu yıllarda Harbiye Nezareti'nde Tophane-i Amire müşiri olan Fethi Ahmet Paşa Darü'l Esliha'daki koleksiyonları barındıran Harbiye Ambarı'ndan sorumluydu. Koleksiyonlardan söz eden en eski belge Harbiye Ambarı'ndaki eski silahların ve çeşitli tarihi nesnelere düzenlenilerek yerleştirilmesi için bir mekan tahsis edilmesi önerisini içerir; bu belgeye göre Harbiye Ambarı'nda insan ve hayvan suretlerinin tasvir edildiği eski eserlerin düzenlenerek yerleştirildiği bir müze zaten mevcuttu. Ahmet Fethi Paşa eski bir kilise olan Aya İrini'nin alanını ikiye bölerek koleksiyonları bu bölmelere yerleştirdi. İç avlunun sağında üzerinde " Mecmua-i Esliha-i Atika (eski silah koleksiyonu) " yazılı mermer giriş Harbiye Ambarı'nda bulunan eski silah ve zırh koleksiyonuna açılıyordu. Bu girişin karşısındaki üzerinde " Mecmua-i Asar-ı Atika (eski eser koleksiyonu) " yazılı giriş ise Helen ve Bizans dönemlerine ait eserlerin bulunduğu bölüme açılıyordu. Eserlerin yerleştirilmesi için seçilen Aya İrini de rast gele seçilen bir mekan olmayıp tamamen ideolojik sebepler taşımaktadır. Eski kilise bulunduğu yer itibariyle hem saraya yakın ve içinde hem dışarıya yani halka yakındır. Yani hem ele geçiren kültürü hem de ele geçirilen kültürü yansıtmaktaydı. Kilisedeki eserleri padişah kendi dışında özellikle gerileme döneminde güç gösterisi olarak yurt dışından gelen elçiler konsoloslar görebilmekteydi.

1870'lerde Aya İrini burada bulunan eserler artık mekana sığmadığı için yine sarayın bahçesinin içinde bulunan Çinili Köşk'e taşınmıştır. 15. yy.'da 1873 yılında Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılan bu köşk erken Osmanlı dönemine aittir. Binanın içindeki çiniler müzeye dönüştürülme esnasında üzerleri sıvayla kapatılıp tahrip edilmiştir. Ayrıca devasa bir giriş eklenerek yapı deforme edilmiştir. Böylece Osmanlı döneminde kurulan bu yapı biçimsel olarak Avrupa'da ki örneklerine benzeyen bir müze halini almıştır. 1876'da " Müze-i Humayun " adını alarak halka açılmıştır.

Bir İngiliz olan E. Gold Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yapmaktayken 1869'da Müze-i Humayun'un başına müze müdürü olarak atanır. Gold Avrupalı olmak dışında müze yönetimi için gereken niteliklerden hiçbirini taşımamaktaydı. Ali Paşa'nın 1871'de ölmesi üzerine Sultan Abdülaziz devleti Tanzimatçılardan kurtarmak amacıyla Mahmut Nedim Paşa'yı göreve getirir. O da derhal Ali Paşa'nın göreve getirdiği kişilerin hepsini görevden alır; bu kişilerin içinde E. Gold'da vardır. Sadrazam müze müdürlüğü makamını da kaldırır ve koleksiyona göz kulak olması için Terenzio isimli bir ressamı görevlendirir ancak kendisine resmi bir unvan verilmez.

Bu olaylardan yalnızca bir yıl sonra Mahmut Paşa koltuğunu Tanzimat'ın en önemli reformcularından biri olan Mithat Paşa'ya kaptırır. Mithat Paşa'nın döneminde Tanzimat'ın coşkulu bir taraftarı ve Fransız kültürü hayranı olan yeni maarif nazırı Ahmet Vefik Efendi müzeyi kısa bir sürede yeniden hizmete açar ve Alman Anton Philip Déthier'i müze müdürlüğüne getirir. E. Gold'dan farklı olarak Déthier Berlin Üniversitesi'nde tarih klasik dönem filoloji , arkeoloji ve sanat tarihi alanlarında eğitim görmüştü ve 1872'den 1880 yılında ölene dek müze müdürlüğü yapmıştır. Déthier'in ilk yaptığı işlerden biri tarihi eser trafiğini düzenleyen bir Nizamname (eski eser koruma kanunu) çıkarılmasını sağlamak olmuştur. Ancak bu Nizamname ilk bakışta Osmanlıya ait eserleri korumak amaçlı yapılmış görünmekle birlikte uzun vadede çok zarar vermiştir. Örneğin; Osmanlı toprakları üzerinde bulunan tarihi eserlerin 3/1'i devletin 3/1'i toprak sahibinin 3/1'i de bulanındır diye belirtilen madde tarihi eserlerin yurt dışına sürülmesine neden olmuştur. Çünkü bu maddeden faydalanmak isteyen yabancılar Osmanlı topraklarından arazi satın alarak çıkan eserlerin 3/2'sine sahip oldukları için pek çok eseri yurt dışına çıkarmışlardır.

1881'den sonra müze müdürlüğüne Osman Hamdi atanmıştır ve Türk müzeciliğinde ikinci dönem başlamıştır. Fethi Ahmet Paşa'dan sonra ilk müdürlük yapan Türk Osman Hamdi'dir ve batılı anlayışıyla bir müzecilik yapmıştır. Şu anda bulunan lahitlerin neredeyse tamamı onun zamanında çıkarılmış ve müzeye dahil

edilmiştir. Hatta daha sonra kurulacak olan Arkeoloji müzesi de ilk olarak bu lahitlerin konulması için yapılmıştır.

Yüzyılında başında ise durum şöyledir; Bursa'da Konya'da müze şubeleri açılmıştır ve Cumhuriyetin ilanına kadar bu durum devam etmiştir. Şubelerin açılma sebebi öncelikle eserlerin çıkarıldıkları yerlerde korunmak istenmesidir. Ayrıca arkeoloji müzesi dar gelmeye başlamaktadır ve taşınmayı engellemek için şube açma yöntemine gidilmiştir. Bu durum Cumhuriyet sonrasında da devam etmiştir. Eserler buldukları yerde kalmış ve oradaki müzeye dahil edilmişlerdir. Ayrıca şubeler açmak Anadolu kültürünün sahiplenilmesi amacıyla da uygulanmıştır.

Cumhuriyetten sonra müzecilik anlayışı Batılı anlayışa dönmüştür. Resim-heykel müzesi buna bir örnektir.

Türkiye'deki ilk özel müze olan Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, 1980 tarihinde Vehbi Koç'un eşi Sadberk Hanım'ın anısına, onun kişisel koleksiyonunu sergilemek amacıyla açılmıştır. Müze, koleksiyonunda barındırdığı Osmanlı ipekli dokumalarıyla da özel müzeler içinde ilk ve bu güne kadar tek olma ünvanına sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik, siyasi, sosyal ve ticari hayatında önemli yeri olan ipekli dokumalar, hammaddesinin pahalı olması ve üretiminin zahmetli olmasına rağmen yüzyıllarca en değerli dokuma türü olmuştur. Osmanlı ipekli dokumaları arasında en gösterişli kumaşlarından olan kemha, kadifenin bir türü olan çatma, saray ve halk için üretilen, döşemelik ve kaftan yapımında sıkça kullanılmış kumaşlardandır.

Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonu içinde 15.y.y. ile 20.y.y. başı arasına tarihlenen çatma ve kemha örnekleri bulunmaktadır. Çatma kumaşlar genellikle yastık yüzü, pano ve dokuma parçaları olarak karşımıza çıkar. Kemha kumaşlar ise dokuma parçaları ve bordür olarak müzede yer alırlar.

Yapılan araştırmada, Sadberk Hanım Müzesi'nde her an görülebilecek çatma ve kemha kumaşların kataloglanması amaçlanmıştır. Tez araştırması sırasında müze,

Çatma ve Kemha:Osmanlı İpekli Dokumaları adlı bir sergi düzenlemiş ve bu sergi ile ilgili bir katalog çalışması yapmıştır.Yapılan teze, Ömer Koç'un özel koleksiyonu katılmamıştır

Çatma ve kemha kumaşların dönem özellikleri incelenmiş,tarihi bilgileri verilmiştir.Ayrıca desen ve kompozisyon özelliklerine de kataloglama sırasında değinilmiştir.Çatma kumaşlarda, 18.y.y. sonundan 20.y.y. başına kadar olan dönemde, batı ile ilişkilerin gelişmesi sonucu, üretilen eserlerde, özellikle desenlerde Avrupa sanatının etkileri açıkça görülür. Koleksiyonda Avrupa'dan ithal edilmiş bir yastık yüzü bulunmaktadır.Bu yastık yüzü, kısa kenarlarındaki niş sayısının azalması, içlerindeki dolgu çiçeklerinin başarısız betimlemeleri, ana zemindeki kompozisyonu oluşturan motiflerin Türk sanatına yabancı oluşu gibi özelliklerle Osmanlı yastık yüzlerinden ayrılır.

Sadberk Hanım Müzesi'nde bulunan kemha kumaşların çoğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönem olarak adlandırılan 16.y.y. dönemine ve 17.y.y. dönemine tarihlendirilmektedir.Dönemin ince işçiliği,motiflerdeki çeşitlilik,bu kumaş örneklerinde göze çarpar.

Türkiye'nin ilk özel müzesi olan Sadberk Hanım Müzesi,gerek yurt dışından gerek yurt içinden topladığı ve toplayacağı eserlerle önemli konumu koruyacak ve kendini şüphesiz geliştirecektir.Türkiye'deki koleksiyoncuların, bunu göz önünde bulundurmaları ,müzelerin eğitim, kültür ve sosyal hayata sağladıkları gelişime destek olmaları gerekmektedir.Özel koleksiyonlardan gün yüzüne çıkartılan eserler, toplumun sanat ve tarihe olan bakış açısını değiştirebilir,daha bilinçli olmalarını sağlar.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

APAK, Melek Sevüktekin, Filiz Onat Gündüz, Fatma Öztürk Eray, **Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997

ATASOY, Nurhan, **İpek-Osmanlı Dokuma Sanatı**, TEB İletişim Yayıncılık, İstanbul 2001

BİLGİ, Hülya, **Osmanlı İpekli Dokumaları: Çatma ve Kemha**, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2007

BİROL, İnci A, Çiçek Derman, **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2001

DEMİRÖNAT, Muhsin, **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, Akademi Mecmuası, V, İstanbul, 1966

GÜRSU, Nevber, **Türk Dokumacılık Sanatı**, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1988

SHAW, Wendy M.K., **Osmanlı Müzeciliği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

TEZCAN, Hülya, **Topkapı Sarayı Müzesi Döşemelikler**, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 2007

YATMAN, Nurettin, **Türk Kumaşları**, Ankara Halk Evi Neşriyatı, Ankara, 1945

YÜCEL, Erdem, **Türkiye'de Müzecilik**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999

DERGİLER

ALTAY,Fikret,**Sanat Dünyamız**,Sayı 1,İstanbul,Mayıs 1974

ANTİKDEKOR DERGİSİ,sayı 100

ÖZEN,Mine Esiner,**Türkçe'de Kumaş Adları**,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,Tarih Dergisi,1980/81

ÖZKASIM Hale,Semra Ögel;**İTÜ Dergisi/B Sosyal Bilimler**,Cilt 2,Sayı 1 , İstanbul,Aralık 2005

SADBERK HANIM MÜZESİ Broşür Yayın

T.H.Y. Skylife Dergisi,**İstanbul'da Özel Bir Müze,Sadberk Hanım Müzesi**, Sayı 33

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ VE TEZLER

LAFÇI,Yıldız;"Osmanlı Kemahaları (XVI.Yüzyıl)",Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Sanatlar Tekstil Anasanat Dalı,İstanbul,1994

ÖZTÜRK ,İsmail;" Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kültürel Değişim ve Müzecilik Açısından Kültürün Maddi Ürünlerinin Önemi", V.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi'ne sunulan bildiri, Ankara,24-29 Haziran 1996

TÜRKTEKİ,Sinem Üstün;"Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi",26.Müzeler Haftası Geçmişten Geleceğe Müzecilik I Sempozyumu'na sunulan bildiri,Ankara,21-22 Mayıs 2007

YILDIZTURHAN,Melek;"Koleksiyonculuktan Müzeciliğe Geçiş ve Türk Müzeciliği"26.Müzeler Haftası Geçmişten Geleceğe Müzecilik I Sempozyumu'na sunulan bildiri,Ankara,21-22 Mayıs 2007

İNTERNET ADRESLERİ

<http://www.istanbul.gov.tr/default.aspx?pid=348>

<http://www.turizm.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF7E7F2B691D9F0097B5BF1890670ACD10>

ÖZGEÇMİŞ

Ad,Soyad: Engin Çivicioğlu

Doğum yeri ve yılı: Ankara, 1972

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim: Üniversite

Yüksek Lisans: 2009,DEÜ GSE Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı

Lisans: 2005,DEÜ GSF Geleneksel Türk El Sanatları Tezhip Anasanat Dalı

Lise: 1989,İzmir Özel Türk Lisesi

Dernek Üyelikleri: 2007,İzmir Atakent Lions Derneği

Katıldığı Sergiler: 2004,İzmir Fransız Kültür Derneği Karma Sergi